

A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata, 1945-1990

A tanulmányban az állambiztonsági szervek gazdasági és politikai hírszerzéssel foglalkozó egységeinek intézménytörténeti elemzését végzem el.* Az áttekintésben oly módon próbálok vizsgálni az intézményi változásokat, amelyek révén láthatóvá válnak mind a különböző szervezetek közötti kontinuitás elemei, mind az egyes szervezeteken belül (a hírszerzés feladataiban, orientációjában stb.) végbemenő lassú, de állandó súlyponteltolódások is. A szervezeti változások mögött nemcsak a külpolitika látványos és kevésbé szembetűnő módosulásai követhetők nyomon, hanem egy sajátos szervezeti formálódás is: kezdetben az államvédelem intézményén belül teljesen marginális helyzetben lévő, egyetlen személy által megtestesített „intézmény”, egy közel ezer főt foglalkoztató, sajátosan hierarchizált szervezetté¹ válik, amely az állambiztonságon belül is fokozatosan egyre nagyobb önállóságra tett szert.

A hangsúlyozottan intézménytörténeti áttekintésben nem vizsgálom sem a külpolitika területén bekövetkezett – nagyobb részt ismert – változásokat, sem a hírszerzés más, párt- és állambiztonsági szervekkel való – önálló feldolgozást igénylő – szorosabb kapcsolatát sem. Kívül rekedt a vizsgálódásom körén az állambiztonság szervezetének egészét vagy részét érintő kérdések taglalása is.² Ugyan számos esetben a szervezettörténeti feldolgozásoknak integráns részét képezik az archontológiai vizsgálódások is, tanulmányban a szisztematikus feltárástól több okból is eltekintek: egyrészt az 1962 és 1989 közötti időszak vezetőinek életrajza és hivatali pályafutása (a főcsoportfőnök-helyettesektől az osztályvezetőig) feldolgozott és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának honlapján elérhető,³ másrészt a hírszerzés bizonyos vezetőinek karrierje és életútja (pl. Farkas Vladimir vagy Tömpe András) ismert, így indokolatlannak tűnt ezek részletes bemutatása.

1.

A hírszerzéssel foglalkozó szervezetek második világháborút követő, kezdeti időszakáról szinte alig találhatóak eredeti források, így az 1953-ig, illetve 1954-ig terjedő időintervallumról nagyjából a *Hírszerzés-történeti emlékkiállításra* összegyűjtött visszaemlékezésekből és feljegyzésekből lehet tájékozódni.⁴ A helyzetet tovább bonyolítja az a tény, hogy maguk a hírszerzéssel foglalkozó szervek is – saját koruktól függően – eltérően vélekedtek a megalakulás kezdőpontját illetően. Az ötvenes évek végén alapvetően az 1950-es év elejét – azaz az önálló Államvédelmi Hatóság (ÁVH) létrejöttének időpontját – tekintették kiindulópontnak, az azt megelőző időszakról kialakított hivatalos álláspont szerint „az államvédelmi szervek különböző osztályai foglalkoztak hírszerzéssel, de központi irányítás hiányában munkájuk sem Magyarországon, sem külföldön nem volt koordinálva”.⁵ A nyolcvanas években a BM III/I. Csoportfőnökség által összegyűjtött visszaemlékezésekben már jóval hangsúlyosabban jelent meg az 1950 előtti időszak, ugyanakkor ezek elsődlegesen nem a szervezettörténeti kérdések tisztázásának igényével születtek.

A kiállításra összegyűjtött iratokban a visszaemlékezők úgy ítélték meg, hogy a politikai hírszerzés a korabeli kémelhárítás mellett „nőtt ki” és vált önálló szervezetté, ennek a folyamatnak az első lépését a határon túli hírszerző, illetve felderítő munka megjelenése jelentette.⁶ Mindez kezdetben az Ausztriából és Németországból hazatelepülő személyekkel foglalkozó Hazatelepítési Kormánybiztosság tevékenységéhez kapcsolódott, ugyanis a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának II. alosztálya a hazatelepülők között az alkalmasnak tekintett személyek egy részét beszervezte, illetve politikai és gazdasági jellegű „felderítéssel” bízta meg. Ehhez hasonlóan a külföldre hurcolt magyar javak hazahozatalával foglalkozó Restitúciós Bizottságot is felhasználták ebben az időszakban.⁷ Ugyanakkor az 1946-ban felállított Államvédelmi Osztály II. alosztályán alapvetően a kémelhárításhoz kapcsolódó feladatokat láttak el, kifejezetten a

hírszerzés körébe sorolható tevékenységről – az alosztály esetében – 1947 végéig igazán nem beszélhetünk.⁸

Az önálló szervezetté válás szempontjából a fordulópontot az 1947-es év vége⁹ jelentette, ugyanis Szücs Ernő és Dékán István a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztály II. alosztályán belül megbízták Szarvas Pál¹⁰ őrnagyot a támadólagos elhárítás és a határon túli munka megszervezésével. Szarvas tevékenysége főként három területre terjedt ki, mégpedig a külképviselőkre, illetve más külszolgálatra kihelyezett és kihelyezésre kerülő személyek ellenőrzésére (az arra alkalmas személyek felderítő munkába való – lehetőség szerinti – bevonásával), a magyar követségek és egyéb intézmények védelmére, valamint a „reakciós” magyar emigrációra vonatkozó adatgyűjtésre.¹¹ Szarvas ezeket a feladatokat egymaga koordinálta egészen 1948 közepéig, amikor is a II. alosztály keretén belül Szarvas vezetésével már egy önálló csoportot hoztak létre,¹² amely – a fent említett általános feladatok mellett – kifejezetten a Magyarország területén kívül élő „reakciós emigráció kapcsolatainak” felderítésével, az Ausztriában, Németországban, Olaszországban élő „fasiszta emigrációs központokba”, valamint Svájc és Franciaország „magyar ellenforradalmárai” közé való ügynöki beépüléssel is foglalkozott.¹³

A Belügyminisztérium közvetlen alárendeltségébe rendelt Államvédelmi Hatóság létrehozása magával vonta a (korábbi) szervezet átalakítását is, így a B (operatív) ügyosztályon belül kialakított V. alosztályhoz került a „határon túli hírszerzés” feladatköre, melynek vezetését továbbra is Szarvas Pál látta el.¹⁴ A szervezeti felépítésről és feladatairól nem maradt fenn korabeli dokumentum, ezért mindezekről kizárólag a hírszerzés történetének feldolgozására összegyűjtött iratokból szerezhetünk információt. Ezek szerint az 1948. második felének végére öt operatív, három környezettanulmányt készítő és két nyilvántartó munkatársból álló alosztály¹⁵ feladata – a korábban említett külképviselők védelme, az ott dolgozó személyek ellenőrzése és az emigráció megfigyelése mellett – már kiterjedt az izraeli segélyszervezetek bécsi tevékenységének megfigyelésére, illetve a Magyarországról folyó személy- és értékcsempészet felderítésére is.¹⁶ Ekkor kapott megbízást az alosztály, hogy a Külügyminisztériummal együttműködve teremtsen meg a rendszeres összeköttetést a Külügyminisztérium és a külképviselők között, ennek keretében több követséggel is létrehozták a közvetlen rádióösszeköttetést. Ugyancsak ekkor kezdték meg a diplomáciai futárszolgálat felhasználását is operatív (titkos) célra, amelyet titkos munkatársak, majd operatív tisztek bevonásával hajtottak végre, s az „operatív összeköttetés” biztosítása érdekében államvédelmi tiszteket helyeztek a Külügyminisztérium Igazgatási Főosztálya és a Műszaki Osztály élére.¹⁷

A Jugoszláviával történt szakítást követően tovább bővült az V. alosztály feladatköre: az elítélő határozattal egyetértő, Magyarországra átjövő személyek kihallgatása és elhelyezése mellett a Jugoszláviába juttatandó propagandaanyagok terjesztésének megszervezése is – részben – az alosztályhoz tartozott,¹⁸ így 1949 elején az alosztályon belül már két részleg működött: egy nyugat-európai és egy jugoszláv részleg.¹⁹ Ez utóbbi ebben az időszakban már olyannyira előtérbe került, hogy „kevesebb energia jutott a nyugat-európai vonalak akcióihoz. A határon túli operatív munkában bizonyos tapasztalattal rendelkező munkatársak maroknyi csoportjából többet a jugoszláv vonalra tettek át. Mindez abban a történelmi időszakban történt, amikor a nyugati hatalmak fokozták a hírszerző és felforgató tevékenységet Magyarország ellen” – foglalták össze évekkel később a hírszerzés akkori jellemzőit.²⁰

2.

Ahogy az államvédelem egésze, úgy a hírszerzés szervezettörténetének szempontjából is fontos állomást jelentett az 1949. december 28-án megjelent 4353/1949. sz. MT-rendelet, melynek alapján felállították az Államvédelmi Hatóságot. A Minisztertanácsnak közvetlenül alárendelt AVH egyesítette a korábbi BM Államvédelmi Hatóságot, a Honvéd Határőrséget, majd a HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség katonai és támadólagos részlegét. A megnövekedett feladatokkal (és hatalommal) bíró főhatóság struktúrájának kialakításakor főosztályokat állítottak fel, ennek során a hírszerzés feladatköre a Szücs Ernő vezette I. (Hálózati) Főosztály keretén belül megalakult I/5. (Külső Hírszerzés)

Osztályhoz került. A kémelhárítástól szervezetileg függetlenné vált hírszerző osztály vezetését továbbra is Szarvas Pál látta el egészen 1950 tavaszáig, amikor is az ÁVH-n belül lefolytatott felülvizsgálatot követően Szarvast eltávolították a posztjáról, így 1950 júniusától az osztályvezetői feladatokat Tihanyi János alezredes vette át.²¹ A kb. 50 fős létszámú osztály²² egészére vonatkozóan az alábbiakban jelölték meg a feladatokat: „Hálózati-operatív munkát végez külföldön a Magyarország ellen tevékenykedő külföldi hírszerzőszervek ellen, a magyar emigráció és annak szervei ellen, politikai és gazdasági hírszerzést folytat az imperialista államokban, hálózati-operatív tevékenységet folytat külföldön lévő magyar követségek, missziók és képviselők tagjai között”.²³

Az osztályon belül alosztályokat és csoportokat alakítottak ki az alábbi feladatokkal:²⁴ az I/5-a (jugoszláv) alosztály foglalkozott a jugoszláv állami vezetés és a nyugati kormányok közötti kapcsolat, valamint a Jugoszláv Kommunista Szövetség vezetőinek a szocialista országok kommunista pártjai elleni tevékenységének felderítésével. Mindezek mellett az alosztály feladata volt a jugoszláv állambiztonsági szervek (UDB, KOS)²⁵ Magyarország és más szocialista ország ellen folytatott tevékenységének felkutatása, és a „beküldött kémek felderítése, elfogása, leleplezése”, végül a jugoszláv vezetéssel szembeni propagandaanyagok terjesztése is. Az I/5-b (angol-amerikai) alosztály feladata volt a Nyugat-Európában működő angol és amerikai hírszerző és elhárító szervezetek felderítése, illetve a Magyarország elleni tevékenységük – összekapcsolva az emigráció soraiban végzett munkájuk – minél teljesebb feltárásával. Az I/5-c (nyugat-európai, vatikáni és emigrációs) alosztályhoz tartozott a nyugati országok (Franciaország, Olaszország, Belgium, Svájc stb.) egymás közötti kapcsolatainak, illetve a szocialista országok ellen irányuló terveinek és tevékenységüknek a felkutatása, a hírszerző és az elhárító szervezeteikre vonatkozó információk összegyűjtésével (beleértve a hírszerző szervezeteknek a magyar emigrációs szervezetekkel való kapcsolatát és ezek szocialista országok szembeni felhasználását). Az alosztály feladatkörébe tartozott még a magyar emigráció és a magyarországi katolikus egyház Vatikánhoz fűződő kapcsolatának a felderítése, illetve a Nyugat-Európában élő „reakciós magyar emigráció” egészének felderítése. Az I/5-d (követségi elhárító) csoport fogta át a külföldön lévő magyar követségek és egyéb külképviseletek védelmét „az ellenséges elhárítás behatolása” ellen, és végezte el a külképviseletekre kihelyezésre kerülő személyek ellenőrzését.

A fentiek mellett az osztály szervezetén belül létrehoztak – számjelzés nélkül – egy környezettanulmányozó és egy nyilvántartó csoportot.²⁶ Az osztály feladataival és belső viszonyaival kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy az önálló osztályon belül felállított alosztályok léte – elméletileg – magával vonta a feladatok differenciálódását, ennek ellenére a korabeli hírszerzés alapvetően két fő területre fókuszált: egyrészt mindegyik alosztály kapott a jugoszláv „témához” kapcsolódó feladatokat is;²⁷ másrészt a magyar emigráció tevékenységének teljes körű „felderítése” vált az alosztályok munkájának központi elemévé.

1950 szeptemberében az osztály kivált az I. Főosztály kötelékéből, és önálló osztályként Államvédelmi Hírszerző Osztály néven (X/3. számon) működött 1951 szeptemberéig.²⁸ A III. Főosztályt irányító Farkas Vladimir közvetlen irányítása alá helyezett, létszámában kétszeresére növekedett²⁹ szervezeti egység vezetését továbbra is Tihanyi János őrnagy látta el. Az osztály szervezete az alábbiak szerint módosult: az I/5-a (jugoszláv) alosztályból a X/3-a, az I/5-b (angol-amerikai) alosztályból X/3-b alosztály jött létre, a feladatok módosítása nélkül. Az I/5-c alosztályból alakult meg a X/3-c (nyugat-európai, Vatikán) alosztály, azonban az új alosztálytól már elkerültek az emigrációs ügyek. A korábbi, emigrációval foglalkozó csoportból önálló alosztályt szerveztek X/3-d (emigrációs) alosztály néven, amelyen belül két külön csoportot állítottak fel: az egyik az amerikai, a másik a nyugat-európai magyar emigrációval foglalkozott. Az I/5-d (követségi elhárító) csoportot is alosztállyá szervezték, így jött létre a X/3-e alosztály, amely a „Követségi elhárítási és az ellenséges hírszerző és elhárítási szervek ellen dolgozó alosztály” néven működött (korábbi feladatainak megtartásával). Ezzel egyidejűleg megszüntették a környezettanulmányozó csoportot, s az ott dolgozó munkatársakat az egyes alosztályokra helyezték át.³⁰

A hírszerzés központi szervezetének kialakításával egyidejűleg megkezdődött a külföldi rezidentúrák³¹ felállítása is, mégpedig először 1950 őszén a bécsi követségen. A következő évek (1951–1952) során a hálózat jelentősen kibővült, így Párizsban, Londonban, Washingtonban, Rómában, Brüsszelben, Bernben és Buenos Airesben is létrehozták a rezidentúrákat.³²

Éppen a hírszerző rezidentúrák felállításával, valamint a X/3. Osztály feladatainak bővülésével magyarították – legalábbis 1953-ból visszatekintve – az osztály ismételt átszervezését,³³ ugyanis 1951 szeptemberében a X/3. Osztályból létrehozták az ÁVH-n belül a VIII. (Hírszerző) Főosztályt, s amelynek élére közvetlenül Farkas Vladimir került.³⁴ Az átszervezés kapcsán fontos megemlíteni, hogy ezzel egyidejűleg X/3 elnevezéssel egy új osztály felállításáról is rendelkeztek, ezt az osztályt azonban a hírszerzéstől független III/2. Osztály átalakításával (pontosabban megszüntetésével) hozták létre.³⁵

Farkas Vladimir visszaemlékezésében röviden szót ejt a főosztály létrehozásáról, azonban abban az 1950 szeptemberében felállított X/3. Osztály és az egy évre rá megalakított VIII. Főosztály létrejötte teljes mértékben összemosódott. Állítása szerint 1950 tavaszán Péter Gáborral és a kémelhárítás akkori vezetőjével, Bradács Györggyel³⁶ együtt tárgyalást folytattak Kiszeljov szovjet nagykövetnél az ÁVH hírszerző munkájával kapcsolatban, s az előzetesen megküldött kérdésekre szóló válaszok összeállításánál kiderült, hogy az ÁVH akkori határon túli hírszerző munkája teljesen jelentéktelen volt.³⁷ A nagykövettel folytatott „megbeszélés” után – Farkas szerint – Moszkvában sor került egy, Péter Gábor és két szovjet altábornagy által aláírt államközi szerződés megkötésére, amely alapján a hírszerzés szervezeti együttműködésének keretében a szovjet fél tanácsadókat küldött Magyarországra, „hogy segítsék a szervezet kialakítását, a felderítőmunka beindítását és működtetését”. A tárgyalásokat követően két hét elteltével Filatov vezetésével öttagú tanácsadó csoport érkezett Budapestre.³⁸ Farkas első, Péter Gábor és Filatov által kiadott feladata a főosztály vezetőinek kiválasztása és a főosztály elhelyezése volt, így került az Aradi és a Csengery utca sarkán álló épületbe a Farkas vezette főosztály.³⁹ Farkas leírja, hogy Filatov terjesztette elő a főosztály szervezeti rendjét, eszerint öt osztályt kellett kialakítani: angol–amerikai, nyugat-európai, jugoszláv, emigrációs, valamint a külképviseletekkel foglalkozó elhárító osztályt (ez utóbbi osztály feladatai – állítása szerint – akkor még a kémelhárítás hatáskörébe tartoztak). Péter Gábor jóváhagyását követően – Farkas szavaival – az „induló gárda” a következő volt: Tihanyi János főosztályvezető-helyettes, Vértes János az angol–amerikai osztály, Sipos Károly a jugoszláv osztály, Bauer Miklós a nyugat-európai, Mészáros József az emigrációs és Mészáros István a külképviseleti és elhárító osztály vezetője lett.⁴⁰ Ezzel szemben a VIII. Főosztály felállításáról rendelkező parancsban az egyes osztályok száma mellett szereplő, az osztályra kinevezett vezetők jelentősen eltérnek a Farkas által említett személyektől.⁴¹ Ugyanez igaz az 1950 őszén felállt X/3. Osztály vezetőinek névsora esetében is.⁴² Valószínűsíthető, hogy Farkas emlékezetében a X/3. Osztály vezetőinek tagjai összekeveredtek a VIII. Főosztály – későbbiek folyamán még többször módosuló – vezetőinek névsorával.⁴³ Ennek oka alapvetően az lehetett, hogy a két osztály, illetve főosztály szervezeti felépítése gyakorlatilag megegyezett egymással, ahogy tevékenységük is, ugyanis a főosztály feladatai szinte teljesen megegyeztek a korábbi X/3. Osztály feladataival: „Hálózati beépülés az Ausztria és Nyugat-Németország területén működő amerikai–angol, francia és a titóista Jugoszlávia hírszerző és elhárító szerveibe, a magyar fasiszta emigrációs alakulatokba, amelyek a Magyar Népköztársaság elleni ellenséges tevékenységet külföldről szervezik és irányítják; Hálózati beépülés az USA, Anglia, Franciaország, valamint Nyugat-Németország és Jugoszlávia politikai és gazdasági szerveibe, a Magyar Népköztársaság és a béketábor más országai ellen irányuló háborús készülődésük és aknamunkájuk felderítése céljából; Illegális összeköttetési csatornák szervezése”.⁴⁴

Az 1951 októberében már 135 fős állományú VIII. Főosztály⁴⁵ szervezeti struktúrájában a következő év nyarán ismételt átalakítást hajtottak végre: ekkor az egyes osztályokon belül alosztályokat hoztak létre az ÁVH vezetőjének parancsára. A VIII/1. Osztályon hat alosztályt (A-B-C-D-E-F), a VIII/2. Osztályon négy alosztályt (A-B-C-D), a VIII/3. Osztályon két alosztályt (A-B), a VIII/4. Osztályon szintén két alosztályt

(B-C) és végül a VIII/5. Osztályon megint négy alosztályt (A-B-C-D) állítottak fel.⁴⁶ A hírszerzés alapvetően ezen szervezeti struktúra, azaz főosztály-osztály-alosztályi rendszer keretében működött egészen 1953 nyaráig, vagyis az Államvédelmi Hatóság formális megszüntetéséig.⁴⁷

1. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1950–1953 között

1950. január– 1950. szeptember	1950. szeptember– 1951. szeptember	1951. szeptember– 1953. július
ÁVH I/5. alosztály	ÁVH X/3. Osztály	ÁVH VIII. Főosztály
		Főosztálytörzs
I/5-a (jugoszláv) alosztály	X/3-a (jugoszláv) alosztály	VIII/1. (jugoszláv) Osztály
I/5-b (angol-amerikai) alosztály	X/3-b (angol-amerikai) alosztály	VIII/2. (angol-amerikai) Osztály
I/5-c (nyugat-európai) alosztály	X/3-c (nyugat-európai) alosztály	VIII/3. (nyugat-európai) Osztály
	X/3-d (emigrációs) alosztály	VIII/4. (emigrációs) Osztály
I/5-d (követségi elhárító) csoport	X/3-e (követségi elhárító) alosztály	VIII/5. (követségi elhárító) Osztály
Környezettanulmányozó csoport		
Nyilvántartó csoport		

3.

1953 júliusában a Minisztertanács 500/6/1953 sz. nem nyilvános határozatával rendelkezett az ÁVH Belügyminisztériummal történő egyesítéséről. Az egységes Belügyminisztérium létrejöttével a hírszerzés a II. Osztály elnevezéssel alakult újjá, vezetője Gazdik Gyula alezredes lett.⁴⁸ A régi-új osztály munkájának felülvizsgálatára 1953 szeptemberében került sor, azonban ekkor elsődlegesen nem szervezeti kérdések, hanem az osztály és az ott dolgozó munkatársak tevékenységének és feladatainak ellenőrzése (pl. a külképviseleteken dolgozó titkos munkatársak és rezidentúrák vagy a központi apparátus állományának felülvizsgálata) állt a középpontban.⁴⁹ Ennek nyomán a II. Osztály átalakítása főként az ott dolgozók számában mutatott komoly változást, ugyanis 1953 őszére az osztály létszámát 189 főről lecsökkentették 78 főre, miközben szervezetileg csak a korábbi osztályokat alakították át alosztályokká.⁵⁰ Ezzel szemben 1954 folyamán már az „új feladatok” alapján jelentősen módosult, illetve kibővült a II. Osztály szervezete. A korábbi alosztályok mellett létrehozták az illegális rezidentúrákat szervező alosztályt, amelynek feladata az illegális hírszerző munkára alkalmas személyek felkutatása, megnyerése, kiképzése, majd külföldre való kiküldése volt. Célországként NSZK-t, Ausztriát és Jugoszláviát határozták meg. 1954 augusztusában ismételtelen felállították az elhárító alosztályt, ősszel a speciális alosztályt, azt követően pedig a tudományos-technikai alosztály kezdte meg a működését.⁵¹ Míg a speciális alosztály feladatkörébe az „ellenséges hírszerző szervek és a reakciós magyar emigráció vonalán speciális operatív feladatok” tartoztak,⁵² addig a tudományos alosztály⁵³ a magfizika, a rakétatechnika, valamint a vegyészet területéhez kapcsolódó információszerzéssel volt megbízva. A korábban már működő alosztályok közül az angol-amerikaihoz hozzákapcsolták a közel-keleti feladatokat is, míg az emigrációs alosztály esetében kimondottan az emigrációs szervezetek elleni felderítés, bomlasztás és kompromittálás került az alosztály feladatainak középpontjába. Az osztályvezető pozíciója mellett ekkor létrehozták a korábbi főosztálytörzs helyén az osztálytitkárságot, és két osztályvezető-helyettesi pozíciót alakítottak ki, felosztva közöttük az alosztályok feletti ellenőrzés és irányítás feladatait.⁵⁴ A központi apparátus átalakításával párhuzamosan két másik területen is átszervezést hajtottak végre, amely a rezidentúrák hálózatát, valamint a vidéki alosztályokat érintette. Az „eredményesebb” munka érdekében Csongrád, Bács-Kiskun, Baranya, Zala, Vas és Győr-Sopron megyékben hírszerző alosztályokat hoztak létre, amelyeknek – bár szervezetileg közvetlenül a megyei kapitányságokhoz tartoztak – operatív irányítását a BM II. Osztálya látta el.⁵⁵ A külföldön folyó hírszerző munka

központi elemét jelentő rezidentúrák esetében – amelyek száma már 14 volt – az átszervezés nagyjából személycserék formáját öltötte.

A hírszerzés intézménytörténeti áttekintése szempontjából (is) fontos helyet foglal el az 1955. március 7–12. között Moszkvában tartott állambiztonsági értekezlet, ugyanis ezen a tanácskozáson rögzítették először a szocialista országok állambiztonsági vezetői az egymás közötti együttműködés mikéntjét, és egyben meghatározták az egyes országok állambiztonsági szerveire háruló feladatokat.⁵⁶ Miközben a korábbiakban szó volt a szovjet tanácsadók megjelenéséről, illetve jelenlétéről a hírszerzés területén, fontos hangsúlyozni, hogy ennek (illetve valamifajta nemzetközi kapcsolatrendszernek) korábban nem alakult ki szervezett és rögzített formája. Az értekezletről készített jelentésben ezt úgy fogalmazták meg, hogy a „múltban mindenki egyénileg dolgozott, gyakran figyelmen kívül hagyva a béketábor érdekeit és ezért szétforgácsoltuk erőnket. Ez oda vezetett, hogy kielégítő eredményeket nem értünk el. A területek meghatározásánál a fő ellenség elleni harcból indultunk ki, figyelembe véve földrajzi és más lehetőségeket.” A tárgyalások során meghatározták azt is, hogy a magyar Belügyminisztérium „hírszerzőszerveinek” milyen fontosabb területeken kell feladatokat vállalni. Ezek alapján Nyugat-Németország, USA, Anglia, Franciaország, Ausztria és Jugoszlávia „legfontosabb állami, politikai, gazdasági intézményeibe, objektumaiba kell beépülni”, valamint „ügynöki beépülés szükséges tudományos és technikai hírszerzés vonalán minden olyan kapitalista országba, ahol erre a magyar hírszerző szervezeteknek lehetőségük van.” Ezenfelül a magyar hírszerzésnek az illegális rezidentúrák Jugoszláviában, Nyugat-Németországban és Ausztriában történő kiépítése mellett a magyar emigráció „felhasználását” is feladatául tették, ahogy Vatikán és a nemzetközi szervezetek (például ENSZ) felé történő ügynöki beépülést is. A moszkvai tárgyaláson rögzített nemzetközi állambiztonsági munkamegosztás magyar félre eső része nemcsak a feladatok terén, hanem rövid idő elteltével a hírszerzés szervezeti rendszerének ki-, illetve átalakításának is egyik fontos referenciapontjává vált.⁵⁷

Az értekezletet követően 1955 tavaszán a Hárs István⁵⁸ ezredes vezette 110 fős II. Osztályon már megkezdődött a szervezeti átalakítás előkészítése, amely magában hordozta az állomány létszámára vonatkozó emelés igényét is, azonban minderre csak 1955 szeptemberében került sor.⁵⁹ 1955. október 1-jei hatállyal a BM II. Osztályát főosztállyá szervezték át, mégpedig úgy, hogy az addigi alosztályok egy részét változatlan feladatokkal osztállyá alakították át.⁶⁰ A főosztály egészére vonatkozóan az alábbiak szerint határozták meg a feladatokat: „1. Az USA, Anglia, Nyugat-Németország, Ausztria, Franciaország állami, gazdasági, politikai, katonai, valamint hírszerző és elhárító szerveinek a Magyar Népköztársaság ellen, valamint a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen irányuló terveinek és gyakorlati ellenséges tevékenységének felderítése és megakadályozása. 2. A Vatikánnak és hírszerző szerveinek a Magyar Népköztársaság, a Szovjetunió és a szocialista tábor országai ellen irányuló ellenséges terveinek és gyakorlati tevékenységének felderítése és megakadályozása. 3. A Magyar Népköztársaság, a Szovjetunió, a szocialista tábor országai ellen aknamunkát kifejtő amerikai, angol, francia és nyugatnémet hírszerző és elhárító szervek ellenséges tevékenységének felderítése és megghiúsítása e szervekbe beépített ügynökség útján. 4. Dokumentációk és egyéb titkos értesülések megszerzése a kapitalista országok agresszív nemzetközi szerveinek – a NATO-nak, az Európai Szén- és Acélközösségnek, az Európai Gazdasági Együttműködés Bizottságának, a Balkáni Szövetségnek stb. – a szocialista tábor országai ellen irányuló ellenséges tevékenységéről. 5. A szocialista tábor országai elleni háborús előkészületeket szervező és irányító amerikai–angol kiemelkedő állami és politikai személyiségek, pártok és csoportok kompromittálása és leleplezése a sajtóban közzétett cikkek, levelek, nyilatkozatok útján. 6. Az imperialista hírszerző szervek által irányított magyar reakciós emigráns szervezetek aknamunkájának felderítése. E szervezeteknek kompromittálása és bomlasztása – továbbá a reakciós emigráció egyes vezetőinek önkéntes hazatérésre bírása, illetve titkos, konspirált formában történő hazahozatala. 7. Dokumentációs és más leellenőrzött információ szerzése tudományos-technikai problémákról a magfizika, rakéatechnika, biokémia, vegyészet stb. területekről. 8. A fő imperialista országok kormányainak, burzsoá pártjainak az adott országban lévő kommunista testvérpártjaink és a hozzájuk közel álló haladó szervezetek

elleni terveinek és gyakorlati tevékenységének felderítése. 9. Kapitalista országokban működő hivatalos magyar külképviseletek biztosítása elhárítási szempontból. 10. Segítségnyújtás ügynökség beépítésére azokba az objektumokba, amelyek a Szovjetunió és a baráti népi demokratikus országok hírszerzőszervei számára jelentősek.”⁶¹

Az új főosztályon belül megszüntették az addigi, legnagyobb létszámú jugoszláv ügyekkel foglalkozó szervezeti egységet, ugyanakkor létrehozták a Tájékoztató és értékelő alosztályt, és egy „Kutató és vidéki csoportot”.⁶² A Tájékoztató és értékelő alosztály feladatkörébe tartozott „a hálózati úton megszerzett titkos információk és dokumentumok előkészítése a párt, a kormány, a minisztérium vezetői tájékoztatására, a baráti országok államvédelmi szervei tájékoztatására, a Belügyminisztérium többi államvédelmi osztályai tájékoztatására”. Emellett az alosztály feladata volt „kidolgozni a hírszerző osztályok számára az aktuális nemzetközi helyzettel kapcsolatos feladatokat, a megszerzendő információk irányát.” A Kutató és vidéki csoport koordinálta a vidéki hírszerző osztályok munkáját, egyben irányította a KEOKH-hoz (Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatal), a Külkereskedelmi Minisztériumba, a Kultúrkapcsolatok Intézetébe és az IBUSZ szervezeteibe kutató és beszerző munkára küldendő hírszerző tiszteket is.

Az 1955 őszen végrehajtott átszervezést követően a forradalomig komolyabb szervezeti átalakításra már nem került sor a hírszerzés szintjén.⁶³ Ugyanakkor 1955 decemberében a Belügyminiszter parancsa nyomán jelentősen módosult az állambiztonság szervezetének egésze, amely – értelemszerűen – kihatással volt a II. Főosztályra is. A BM-ben az államvédelmi és az egyéb feladatok elkülönítése céljából három főcsoportfőnökséget állítottak fel: az I. (államvédelmi) Főcsoportfőnökséget, a II. (rendőri) Főcsoportfőnökséget, valamint a III. (Határőrség, belső karhatalom) Főcsoportfőnökséget. Ez alapján a II. Főosztály az I. Főcsoportfőnökség alá került, a Főcsoportfőnökség vezetője a II. Főosztály addigi vezetője, Hárs István lett, így a II. Főosztály élére új személy került Rajnai Sándor alezredes személyében.⁶⁴ Ebben a szervezeti rendszerben működött a hírszerzés 1956 októberéig, amikor is a hírszerzés munkája gyakorlatilag teljes mértékben megszűnt.

2. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1953–1956 között

1953.augusztus– 1954. szeptember	1954.október–1955. szeptember	1955.október–1956. október
BM II. Osztály	BM II. Osztály	BM II. Főosztály
Osztálytitkárság	Osztálytörzs	Főosztálytörzs és titkárság
II/1. Angol–amerikai alosztály	II/1. Angol–amerikai alosztály	II/1. (Illegális rezidentúrák) Osztálya
II/2. Jugoszláv alosztály	II/2. Jugoszláv alosztály	II/2. (Angol–amerikai hírszerző) Osztály
II/3. Emigrációs alosztály	II/3. Emigrációs alosztály	II/3. (Tudományos és technikai) Osztály
II/4. Nyugat-európai alosztály	II/4. Nyugat-európai alosztály	II/4. (Nyugat-európai hírszerző) Osztály
	Tudományos alosztály	II/5. (Fasiszta emigráció ellen dolgozó hírszerző) Osztály
	Illegális (rezidentúrákat szervező) alosztály	Tájékoztató és értékelő alosztály
	Elhárító alosztály	Kutató és vidéki csoport
	Speciális alosztály	Elhárító Osztály

4.

1956. október 23-án a hírszerzés állományába tartozók jelentős része a BM épületében tartózkodott, majd október 31-én elhagyták a fővárost, és csak novemberben, a szovjet csapatokkal tértek vissza. A forradalom alatt a külföldi rezidentúrák állományának egy részét szándékosan dekonspirálták a külképviseletek vezetői. Ehhez járult még az, hogy a Külügyminisztérium Forradalmi Bizottsága november 1-jén utasítást adott a külképviseletek vezetőinek, hogy küldjék haza a rezidentúrák beosztottait (például USA,

Olaszország, Svájc stb.), ennek folytán a külföldön lévő ügynökökkel teljesen megszakadt a kapcsolat. A forradalom alatt ráadásul a hírszerzés irattárának egy része is megsemmisült.⁶⁵ Amikor a forradalom után újra megkezdődött a politikai rendőrség megszervezése, több átmeneti megoldás is történt.⁶⁶ Miközben a hírszerzés egykori állománya részben a BRFK-hoz, illetve a kerületi kapitányságokhoz került,⁶⁷ ahol is részt vettek az őrizetbe vételek mellett a vizsgálati munkában is, az illetékes minisztérium vezetői között 1956 novemberében még vita folyt arról, hogy „egy olyan kis országnak, mint Magyarország, szüksége van-e egyáltalán hírszerzésre”.⁶⁸ Az újonnan létrejött Politikai Nyomozó Főosztály szervezetét 1956 végétől 1957 márciusáig az ORFK alárendeltségébe helyezték, beleértve ebbe – elméletileg – a hírszerzéssel foglalkozó szervezeti egységet is.⁶⁹ Ugyanakkor – pontosan érzékeltetve a korszak kiforrotlan, intézményileg cseppfolyós jellegét – 1957 januárjában több javaslat és döntés is született arra vonatkozóan, hogy a hírszerzést a Honvédelmi Minisztérium szervezetén belül kell újjáalakítani, csoportfőnökségi jogkörrel felruházva. Először egy 1957. január 3-án született, Kádár János által is elfogadott javaslat meghatározta a hírszerzés szervezeti helyét, melynek értelmében a HM kötelékében önálló, 3. Csoportfőnökségként kellett azt megszervezni.⁷⁰ Egy héttel később már részletesen rögzítették az új csoportfőnökség feladatait és szervezetét is, eszerint a 3. Csoportfőnökség tevékenységét a Csoportfőnök irányította és ellenőrizte, aki közvetlenül a Fegyveres Erők Miniszterének, illetve az illetékes helyettesének volt alárendelve. Szervezetét nagyrészt a korábbiakkal megegyező struktúrában alakították ki, ahol négy osztály (illegális rezidentúrák, angol–amerikai, nyugatnémet és osztrák, francia–olasz osztály), a csoportfőnökség titkársága és a csoportfőnökség törzse szerepelt. Feladatai szinte teljesen megegyeztek az 1955 őszén, még a BM II. Főosztály felállítása kapcsán lefektetett feladatokkal, kiegészítve azt „az imperialista hírszerzőszervek által irányított régi, valamint az októberi események nyomán kialakult új emigrációs szervezetek, fegyveres központok, terrorista és diverzánsképző iskolák és alakulatok aknamunkájának felderítésével”.⁷¹ Mindezek ellenére a Fegyveres Erők Minisztere csak 1957. január 22-én a 012. sz. parancsában rendelte el a 2., 3. 4. és 5. Csoportfőnökségek felállítását a Honvédelmi Minisztérium szervezetén belül.⁷² Arra vonatkozóan, hogy ebben a szervezeti felállásban ténylegesen milyen munka folyt, nem áll rendelkezésre információ, annyi azonban bizonyos, hogy a HM keretében megszervezett hírszerzés nem bizonyult különösebben tartósnak, mivel az 1957 februárjában, Tömpe István (belügyminiszter I. helyettese) által készített javaslat már a HM-hez tartozó 3., 4. és 5. Csoportfőnökségek megszüntetéséről, illetve a Belügyminisztériumon belüli újjászervezés szükségességéről szólt.⁷³ Ami biztosan állítható, hogy márciusban már a BM ORFK II. Főosztály 3. Osztályának feladatkörébe tartozott a hírszerzés, és egy 1957 márciusában született, hírszerzésre vonatkozó előterjesztés már nem csoportfőnökséget, hanem osztályt említ.⁷⁴ Ekkor a hírszerzés szervezeti felépítését az alábbiak szerint alakították ki:⁷⁵ az 1. alosztály az illegális rezidentúrák szervezéséért, a 2. alosztály az angol–amerikai, a 3. alosztály az olasz, francia, belga és svájci, míg a 4. alosztály a nyugatnémet és osztrák területen folytatott hírszerzéséért felelt. A korábbiakhoz képest megszüntették a tudományos-technikai, valamint az emigrációs szervezeti egységeket, ily módon kifejezésre juttatva a területi elvet az alosztályok kialakításánál. Az 5. alosztály a „Különböző fedés alatt működő hivatalos hírszerzőtisztok alosztálya” elnevezést kapta, míg a 6. alosztályt Tájékoztató és értékelő alosztályként szervezték meg. A 7. alosztály elnevezést a Titkárság kapta, amely – ebben az időben – magában foglalta a tanulmányi és a gazdasági csoportot, az operatív nyilvántartást, a fordítókat, a nyelvtanárokat, a káderes csoportot, valamint az egyéb kisegítő személyzetet (épületgondnokok, gépirónók stb.).

Ahogy a hírszerzés nemzetközi kapcsolatrendszerének kiépítése és feladatainak meghatározása szempontjából jelentősnek tekinthető az 1955. évi moszkvai tanácskozás, úgy a hírszerzés országon belüli, az egyes kulcsfontosságúnak vélt intézményekben való jelenlétet rögzítő, illetve rögzíteni szándékozó momentum volt az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának 1957. áprilisi határozata.⁷⁶ Miközben a hírszerzés részéről már a megalakulástól fogva jelen volt egy határozott szándék arra vonatkozóan, hogy a kiemelt „objektumokat” minél inkább ellenőrzésük alatt tartásuk,

vagy valamilyen formában intézményesítsék a velük való kapcsolatot, ez a gyakorlatban – az eltérő érdekek okán – mindvégig problémát jelentett. A határozat rögzítette, hogy a hírszerzés szempontjából jelentősnek tekintett intézményekbe hány főt és milyen beosztásba kell küldeni. Ez alapján a Külügyminisztériumban egy miniszterhelyettesi és két osztályvezetői pozíciót kellett hírszerző tisztekkel betölteni, míg harminc hírszerző tiszte diplomata, tíz hírszerzőt pedig szolgálati fedéssel kellett külföldre küldeni. A Külkereskedelmi Minisztérium esetében egy hírszerző tiszte miniszterhelyettesi, 15 hírszerző tiszte a külföldi kereskedelmi kirendeltségekhez külkereskedelmi, illetve szolgálati fedéssel kellett kiküldeni, míg tíz főt kifejezetten a külkereskedelmi vállalatoknál kellett – mintegy utánpótlásként – elhelyezni. A Kereskedelmi Kamaránál két helyet, a Magyar Távirati Irodánál egy középvezetői posztot és négy nyugati tudósítói posztot kellett biztosítani, az IBUSZ-nál egy vezérigazgató-helyettesi és három másik, nyugati pozíciót kellett rendelkezésre bocsátani. A határozat szerint a Magyarok Világszövetségét „teljesen a hírszerzés fedőszervévé kell tenni, a hírszerzés vezetője által kidolgozandó terv alapján”. Amíg a Magyar Tudományos Akadémia „nemzetközi kapcsolatokat tartó szervéhez” és az Országos Sporthivatalhoz egy-egy hírszerző tiszte javasoltak beállítani, addig a MAHART-hoz és a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumhoz két hírszerző tiszte akartak elhelyezni. A határozat leszögezte, hogy a „fedőszervekbe való behelyezés és az ott folytatandó munka konspiratív megoldásáért a hírszerző szerv vezetője és az adott fedőszerv vezetője közösen felelnek”. A határozatban foglaltak közvetlen eredménye – ebből az időszakból – nem ismert, ugyanakkor a deklaráció jelentősége vitathatatlan, ugyanis az itt kijelölt „irány” pontosan megrajzolta a hírszerzés más intézményekkel formálódó kapcsolatát, illetve az intézményekben való (folyamatosan növekvő) jelenlétét az elkövetkező években.

A forradalmat követő időszak állambiztonsági szervezettörténete szempontjából fontos állomás volt az 1957. április 9-én kiadott belügyminiszteri parancs, amely jóváhagyta a Belügyminisztériumon belüli Politikai Nyomozó Főosztály szervezetét 13 osztállyal.⁷⁷ Ezt követően a főosztályon belüli szervezeti felépítésre vonatkozó, májusban kiadott parancsban a hírszerzést a Belügyminisztérium II. (Politikai Nyomozó) Főosztály III. Osztálya (később II/3. Osztály) néven szervezték meg, az osztály vezetésével pedig Móró Istvánt bízták meg.⁷⁸

A BM Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztályának ideiglenes állománytáblázatában szereplő adatok alapján az 1957 márciusában tett, az osztály felépítésére és az alosztályok számozására vonatkozó, korábban idézett javaslatot lényegében elfogadták.⁷⁹ Miközben az állomány létszámát tekintve eltérés mutatkozik a márciusi és a júniusi kimutatás között, mivel ebben a 217 fő helyett csak 160 fő szerepel, addig a szervezeti felépítésen szinte alig változtattak. Az 1. és a 2. alosztályok esetében felcserélték a számokat, így az 1. az angol–amerikai, míg a 2. az illegális rezidentúrákat szervező alosztály lett, és a korábbiakhoz képest a titkárságot már nem jelölték számmal.

Az osztály struktúrájának jóváhagyását követően 1957 második felében már megkezdődött a területi elvek alapján szervezett alosztályok mellett az ún. „vonalas” alosztályok létrehozása is,⁸⁰ amelyeket – a korábbiakhoz hasonlóan – egy-egy tevékenység vagy témakör alapján alakítottak ki (például: emigráció). Ennek során (ismételten) felállításra került a tudományos, technikai alosztály, az emigrációs alosztály, illetve az elhárító alosztály. Az osztály vezetésében is változás következett be, mivel az osztályvezető munkáját ekkor már három helyettes segítette. Az osztályvezető alá tartozott a Titkárságon belül működő osztálytitkár, a Gazdasági csoport, a fordítók, a káderesek, a Nyilvántartó csoport, az adminisztrátorok és a Tájékoztató és értékelő alosztály. Az I. helyettes alá az Angol–amerikai, a Tudományos, technikai alosztály és a Titkársághoz tartozó Tanulmányi csoport tartozott. A II. helyettes a Nyugat-európai és az Emigrációs alosztályt felügyelte, míg a III. helyettes az Illegális alosztályt, a Fedőszervekkel foglalkozó alosztályt és az Elhárítási alosztályt irányította.⁸¹ A területi elvek alapján szervezett nyugatnémet, osztrák, illetve a francia és olasz területekkel foglalkozó alosztályokat összevonták, így összességében 1958 elejére már jelentősen átalakult a II/3. Osztály egészének felépítése.

3. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1957 és 1958 között

1957. május	1958. január ⁸²
BM (II.) Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztály	BM (II.) Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztály
Titkárság (benne: Tanulmányi csoport, Operatív Nyilvántartás, Gazdasági csoport, Káderes csoport, fordítók, nyelvtanárok, egyéb kisegítő személyzet)	Titkárság (benne: osztálytitkár, Gazdasági csoport, Operatív Nyilvántartó csoport, személyzeti előadók, adminisztrátorok, előadók, fordítók)
1. (Angol-amerikai hírszerző) alosztály	1. (Illegális [hírszerző rezidentúrákat szervező]) alosztály
2. (Illegális [rezidentúrákat szervező]) alosztály	2. (Angol-amerikai) alosztály
3. (Olasz, francia, belga, svájci hírszerző) alosztály	3. (Tudományos, technikai) alosztály
4. (Nyugatnémet, osztrák hírszerző) alosztály	4. ([Ellenséges hírszerző szervek elleni és a külképviseleteket biztosító] Elhárítási) alosztály
5. (Különböző fedés alatt működő hivatalos hírszerzőtiszték) alosztálya	5. (Emigrációs) alosztály
6. (Tájékoztató és értékelő) alosztály	6. (Nyugat-európai hírszerző) alosztály
	7. (Fedőszervekkel foglalkozó) alosztály
	8. Tanulmányi csoport
	Tájékoztató és értékelő alosztály

Ettől az időszaktól kezdve 1962-ig – néhány kivételtől eltekintve – alapvetően nem a szervezet egészére vonatkozóan alakították át a hírszerzés intézményrendszerét, hanem csak kisebb, egy-egy szervezeti egységet érintő változásokat eszközöltek, bár ezek hatására idővel jelentősen módosult a hírszerzés szervezetének egésze is.

Az alosztályok arab számait 1959 folyamán – valószínűsíthetően konspirációs céllal – betűkre cserélték, egyben megváltoztatták az alosztályok közötti sorrendet is. Az A, B, C stb. betűkkel jelzett alosztályokon belül csoportokat alakítottak ki, csoportvezetőkkel az élen, illetve az egyes csoportokat is tovább tagolták „vonalak” szerint. ⁸³

A Titkárságot 1960-ban átszervezték alosztállyá „Törzs Alosztály” néven. Itt is csoportokat alakítottak ki, így – a korábbi Gazdasági, Operatív Nyilvántartó csoport mellett – létrehozták a Személyzeti csoportot és a Rejtjelező csoportot, valamint a Tanulmányi és módszertani csoportot is. 1961 májusában a BM II. Főosztályon belül létrehozott Személyzeti Osztály felállításával megszüntették a Törzs Alosztályon belüli Személyzeti Csoportot, illetve az ott dolgozók státusszal együtt átkerültek az új osztályra. 1962-ben a csoportok közül átnevezték a Gazdaságit Anyagi-pénzügyi csoporttá, az Operatív és Nyilvántartó csoportot Nyilvántartó csoporttá, és megszervezték az Operatív Fényképész csoportot. Az 1961 végéig a Törzs Alosztályhoz tartozó őrséget megszüntették, feladatát a BM Kormányőrség vette át. ⁸⁴

Az A (Angol-amerikai hírszerző) alosztály, amely 1959-től kezdve két csoportból állt (angol-amerikai és közel-keleti), 1961 folyamán kettévált, ennek során a Közel-keleti csoportot önálló alosztállyá szervezték I jellel, ugyanakkor feladata a szűkebb értelemben vett Közel-Kelet területén végzett politikai és gazdasági hírszerzésen túl területileg kiterjedt például Ghánára vagy Guineára is. ⁸⁵ A B jelű Emigrációs alosztály szintén két csoportra tagolódott, az egyik foglalkozott a nyugat-európai, a másik az angliai és az amerikai emigráció kérdéseivel. ⁸⁶ A C jelet kapta 1959-ben az Elhárítási alosztály, amelynek feladata – ekkoriban – magába foglalta „az Amerikai Egyesült Államok, Nyugat-Németország, Franciaország, Anglia hírszerzőszerveire és objektumaira, a Magyarország és a szocialista tábor más országai ellen irányuló konkrét kémtevékenység leleplezésére, a hírszerzőszervezetekbe való beépülésre, a Magyarországon működő ügynökök felderítésére, akciók szervezésére, az egyes hírszerzők kompromittálására” vonatkozó tevékenységet. ⁸⁷

Még 1959-ben megszüntették a korábbi 7., illetve D alosztályt, amely a fedőszervekkkel foglalkozott. Ismételten csak 1961-től állt föl, amikor is a korábbi nyugatnémet, osztrák, svájci hírszerzéssel foglalkozó csoportot önálló alosztállyá szervezték át. Ezzel párhuzamosan az E (Nyugat-európai) alosztály neve is megváltozott, a továbbiakban – a szétválás miatt – Francia–olasz alosztályként működött tovább. Az Egyesült Államok, Franciaország, Anglia, az NSZK, Ausztria és Izrael területéről szerzett tudományos és műszaki információk gyűjtését irányító Tudományos-műszaki alosztály 1959-től 1962-ig folyamatosan F alosztály néven, az illegális rezidentúrákat szervező alosztály pedig G jellel működött. Míg 1959-ben csak egy csoport, addig a következő évtől már az önálló H alosztály látta el a külképviseleti intézmények biztosítását és védelmét, az információgyűjtéssel megbízott T (Tájékoztató és értékelő) alosztály esetében ezzel éppen ellentétes folyamat ment végbe: 1960 után megszüntették az önálló alosztályt.

4. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1959–1962 között

BM II/3. Osztály 1959	BM II/3. Osztály 1960	BM II/3. Osztály 1961	BM II/3. Osztály 1962
Titkárság (benne: osztálytitkár, személyzeti előadók, fordítók, adminisztrátorok, Gazdasági csoport, Operatív és Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi és módszertani csoport)	Törzs Alosztály (benne: Személyzeti csoport, fordítók, adminisztrátorok, fotósok, Gazdasági csoport, Operatív és Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi és módszertani csoport, Útlevel csoport, Őrség)	Törzs Alosztály (benne: Személyzeti csoport, fordítók, adminisztrátorok, fotósok, Gazdasági csoport, Operatív és Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi és módszertani csoport, Útlevel csoport, Őrség)	Törzs Alosztály (benne: fordítók, adminisztrátorok, Operatív Fényképész csoport, Anyagi-pénzügyi csoport, Nyilvántartó csoport, Rejtjelező csoport, Tanulmányi csoport, Útlevel csoport)
A (Angol–amerikai) alosztály	A (Angol–amerikai) alosztály	A (Angol–amerikai) alosztály	A (Angol–amerikai) alosztály
B (Emigrációs) alosztály	B (Emigrációs) alosztály	B (Emigrációs) alosztály	B (Emigrációs) alosztály
C (Elhárítási) alosztály	C (Elhárítási) alosztály	C (Elhárítási) alosztály	C (Elhárítási) alosztály
D (Fedőszervekkkel foglalkozó) alosztály	-	D (Német–osztrák) alosztály)	D (Német–osztrák) alosztály
E (Nyugat-európai) alosztály)	E (Nyugat-európai) alosztály)	E (Francia–olasz) alosztály	E (Francia–olasz) alosztály
F (Tudományos-műszaki) alosztály	F (Tudományos-műszaki) alosztály	F (Tudományos-műszaki) alosztály	F (Tudományos-műszaki) alosztály
G (Illegális) alosztály	G (Illegális) alosztály	G (Illegális) alosztály	G (Illegális) alosztály
H (Külképviseleti objektumok védelmével foglalkozó) csoport	H (Külképviseleti objektumok védelmét ellátó) alosztály	H (Külképviseleti objektumok védelmét ellátó) alosztály	H (Külképviseleti objektumok védelmét ellátó) alosztály
-	-	I (Közel-keleti) alosztály	I (Közel-keleti) alosztály
T (Tájékoztató és értékelő) alosztály	T (Tájékoztató és értékelő) alosztály	-	-

Ahogy az osztály szervezeti felépítésének vonatkozásában folyamatos változásokat lehet rögzíteni az 1962-ig terjedő időszakban, úgy az osztály vezetésében is jelentős változások történtek: 1959 májusában felmentették Móró Istvánt, aki a leszerelését követően az MSZMP apparátusába került,⁸⁸ helyére Tömpe András vezérőrnagyot nevezték ki. Ő 1961 márciusáig vezette a BM II/3. Osztályt.⁸⁹ Tömpe II. Főosztályra való helyettes vezetőnek történt kinevezése⁹⁰ után Vértés János látta el az osztályvezetői teendőket 1962

júliusáig.⁹¹ Vértes távozását követően az addigi osztályvezető-helyettest, Komornik Vilmost nevezték ki vezetőnek,⁹² akinek tevékenysége azonban már elsődlegesen – az 1962 augusztusában felállított BM III. Főcsoportfőnökség keretén belül kialakított – III/I. Csoportfőnökségéhez kapcsolódott. Mindezek mellett a hírszerzéssel foglalkozó osztály létszáma is módosult, így 1958-ban az osztály állománya 168 fő, 1959-ben pedig 192 fő volt. A következő évben ez a létszám 200 főre, majd 1961-ben 264 főre emelkedett.⁹³

5.

1962-ben a Belügyminisztérium átszervezésének részeként az újonnan felállított III. Főcsoportfőnökség szervezetén belül a III/I. Csoportfőnökség feladata lett a külföldi hírszerzés.⁹⁴ A Csoportfőnökséget a főcsoportfőnök közvetlen alárendeltségében a főcsoportfőnök helyettese (aki egyben a csoportfőnök is volt) mint egyszemélyi felelős irányította és vezette. A III/I. Csoportfőnökségen egy csoportfőnök-helyettest neveztek ki, aki a csoportfőnökségen belül az 1. Osztály vezetését is ellátta.⁹⁵

A BM III/I. Csoportfőnökség szervezetén belül közvetlenül a csoportfőnök alá tartozott az M (mozgósítási) főelőadó és a Csoportfőnöki Törzs, amely magában foglalta a Titkárságot, az Értékelő és Tájékoztató Alosztályt és a G Alosztályt. A Titkárság maga – ahogy a korábbiakban is – több csoportból épült fel: ide tartozott az Operatív fényképész csoport, az Anyagi és pénzügyi csoport, a Nyilvántartó csoport és a Rejtjelező csoport. A Csoportfőnöki Törzs másik egysége az Értékelő és Tájékoztató (T) alosztály az Értékelő és Tájékoztató csoportot, a Tanulmányi csoportot és a Fordító csoportot foglalta magában. A Csoportfőnöki Törzs harmadik szervezeti egységének, a G alosztálynak a feladata az illegális rezidentúrákhoz kapcsolódott.⁹⁶

A BM III/I. Csoportfőnökségen belül négy osztályt,⁹⁷ s az osztályokon belül négy területi és öt vonalas elv alapján működő alosztályt szerveztek.⁹⁸ A „vonalas elv” alapján működő alosztályok közé tartozott az emigrációs, az elhárítási, a követségi elhárítási és a tudományos-műszaki hírszerzéssel foglalkozó alosztály, de ide sorolták a G Alosztályt is.

A BM III/I-1. Osztály⁹⁹ a Politikai Nyomozó Főosztály II/3-A (Angol-amerikai) és II/3-I (Közel-keleti) alosztályok összevonásával jött létre. Az osztályon belül két alosztályt hoztak létre, mégpedig a III/I-1 A (Amerikai) és a III/I-1 I (Közel-keleti) alosztályt.¹⁰⁰ A III/I-2. Osztályt a korábbi II/3-B (Emigrációs) alosztály és a II/3-C (Elhárítási) alosztály egyesítésével alakították ki, az új B és C alosztályok¹⁰¹ feladatai jelentős részben megegyeztek a korábbi, emigrációs és az elhárítási alosztályok feladataival. A BM III/I-3. Osztály a II/3-D alosztály és a II/3-E alosztály összevonásából jött létre, az osztályon belül a D alosztály Franciaországgal, Vatikánnal és Olaszországgal foglalkozott, míg az E alosztály az Ausztriával, az NSZK-val és Svájjal kapcsolatos hírszerzést végezte.¹⁰² A III/I-4. Osztály alatt egyesítették a korábbi II/3-F (Tudományos-műszaki) alosztályt és a II/3-H (Küldépviseleti objektumok védelme) alosztályokat oly módon, hogy az osztályon belül kialakított két alosztály mind betűjelében, mind feladatait tekintve megegyezett a korábbiakkal.¹⁰³ A csoportfőnökség összlétszámát 252 főben állapították meg, ehhez tartozott még az szt-állomány, amelynek létszáma ekkor 90 fő volt, bár ez utóbbi kategóriába soroltak ekkor még nem tartoztak közvetlenül a csoportfőnökség állományához.¹⁰⁴

Az 1962 augusztusában létrejött új szervezeti felépítés rövid életűnek bizonyult, ugyanis a III. Főcsoportfőnökségen belül rögtön három csoportfőnökség átszervezése is napirendre került. Először a III/III. Csoportfőnökség (belső elhárítás), majd a III/II. Csoportfőnökség (kémelhárítás) átszervezését hajtották végre, majd ezt követte 1964 elején a hírszerző csoportfőnökség átalakítása is.¹⁰⁵ Az 1962 augusztusában rögzített struktúrán a III/I. Csoportfőnökség vezetése is szeretett volna változtatni, így 1963-ban felterjesztettek egy tervezetet az átszervezésére.¹⁰⁶ A tervezetben az átszervezés szükségességét a központi irányítás széttagozottságával indokolták, ugyanis a négy területi és öt vonalas elv alapján működő alosztály nehezen tudta a rezidentúrákkal kapcsolatos munkáját összehangolni, vagyis a rezidentúrák több osztálytól és alosztálytól is egyszerre kaptak utasításokat. Emellett újabb osztályok felállítását is szükségesnek tartotta a vezetés. Végül is a tervezet alapján 1964-ben a BM III/I. Csoportfőnökségen két alosztályt osztállyá szerveztek át, ugyanakkor ezzel egyidejűleg átalakították az osztályok alatt működő alosztályok rendszerét is.

A 0018/1964. sz. belügyminiszteri parancs annyit rögzített, hogy a „területi elv érvényesítése érdekében a vonalas alosztályokat be kell olvasztani a területileg illetékes alosztályokba”, ez azonban nem érintette az F (tudományos) és a H (a külképviseleti objektumokkal foglalkozó) alosztályt. A parancs értelmében a Csoportfőnöki Törzshöz tartozó T-alsztályt (Értékelő és Tájékoztató Alosztályt) osztállyá szervezték át és a III/I-5. Osztály elnevezést kapta.¹⁰⁷ Az új osztály feladatait az alosztályi feladatokhoz képest kibővítették, mivel az osztályon belül létrehozták az aktív intézkedések (K) alosztályát, amely a „fő ellenség és szövetségeseik erejének leleplezésével”, illetve a magyar emigrációs szervezetek bomlasztására szolgáló akciók szervezésével foglalkozott.¹⁰⁸ A parancs rendelkezett arról is, hogy szintén a Csoportfőnöki Törzs részét képező G (illegális) Alosztályból jöjjön létre a másik osztály III/I-6. számon az illegális rezidentúrák szervezésének feladatával. A parancs alapján a III/I-4. Osztályon belül nem alosztályt, hanem egy kutatócsoportot állítottak fel. A csoport feladata volt, hogy a minisztériumokon, utazási irodákon és más szervezeteken keresztül ügynökjelölteket kutasson fel, illetve az ügynökjelölteket tanulmányozza.¹⁰⁹ Ebben az időben a III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítésénél két, úgynevezett szolgálati ágat különböztettek meg. A legális szolgálati ághoz a Törzs Alosztály, az 1–5. osztály és a rezidentúrák,¹¹⁰ míg az illegális szolgálati ághoz a 6. Osztály tartozott.¹¹¹

Az 1964-es átszervezés idején a csoportfőnökség létszámát 295 főben (beleértve ebbe a polgári alkalmazottakat is), míg az SZT-állományt 90 főben határozták meg.¹¹²

5. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1962 és 1967 között

1962. augusztus – 1964. május		1964. május – 1967. augusztus	
BM III/I. Csoportfőnökség			
Csoportfőnöki Törzs (benne: Titkárság; T Értékelő és Tájékoztató alosztály, G Illegális alosztály)		Csoportfőnöki Törzs Alosztály (benne: Titkárság)	
M-előadó		M-tiszt	
III/I-1. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)		III/I-1. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)	
	A alosztály (angol-amerikai)		A alosztály (Egyesült Államok, Kanada, Brazília)
			B alosztály (Anglia)
	I alosztály (közel-keleti, izraeli)		I alosztály (Közel-kelet, Izrael)
III/I-2. Osztály (emigráció, elhárítás)		III/I-2. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)	
	B alosztály (emigráció)		C alosztály (Ausztria)
	C alosztály (elhárítás)		E alosztály (NSZK)
III/I-3. Osztály (nyugat-európai politikai, gazdasági hírszerzés)		III/I-3. Osztály (politikai-gazdasági hírszerzés)	
	E alosztály (Ausztria, NSZK, Svájc)		D alosztály (Franciaország, Svájc)
	D alosztály (Franciaország, Olaszország)		J alosztály (Olaszország, Vatikán)
III/I-4. Osztály (tudományos-műszaki hírszerzés; külképviseleti objektumok védelme)		III/I-4. Osztály (tudományos-műszaki hírszerzés; külképviseleti objektumok védelme)	
	F alosztály (tudományos-műszaki hírszerzés)		F alosztály (tudományos-műszaki hírszerzés)
	H alosztály (külképviseleti objektumok védelme)		H alosztály (külképviseleti objektumok védelme)
		III/I-5. Osztály (Operatív Értékelő és Tájékoztató Osztály)	
		K alosztály (aktív intézkedések)	
		III/I-6. Osztály (Illegális rezidentúrák osztálya)	
		M alosztály (ismeretlen)	

1967 folyamán a hírszerzés feladataival, távlati céljaival, illetve az ehhez szükséges intézkedések meghatározásával maga a Politikai Bizottság és a Minisztertanács is foglalkozott.¹¹³ A 3307/1967. számú MT-határozatban rögzítették egyrészt a hírszerzés tevékenységi körét, másrészt a hírszerző csoportfőnökség más szervekkel való kapcsolatát is.¹¹⁴ A feladatok között szerepelt: „1. titkos információk szerzése a kormány külpolitikai, gazdasági és kereskedelempolitikai terveihez kapcsolódó, a Magyar Népköztársaság érdekeit érintő kérdésekben: a főbb imperialista államok stratégiai és taktikai terveiről, a nemzetközi helyzet várható alakulásának tendenciájáról [...]. 2. Tudományos-technikai dokumentációk, titkos ipari adatok szerzése a fejlett kapitalista országokból, melyek a Magyar Népköztársaság és a szocialista tábor védelme, valamint a különböző tudományágak, az ipar és a mezőgazdaság fejlődése érdekében szükségesek. 3. Propaganda- és dezinformációs módszerekkel aktív intézkedések és akciók foganatosítása [...] az imperialisták terveinek keresztvezésére, erőinek dezorganizálására. 4. Aktív harc az ellenséges hírszerző és elhárító szervekkel a Magyar Népköztársaság határain túl hazánk s a szocialista tábor országai biztonsága, a kapitalista külföldön szolgálatot teljesítő, vagy oda kiutazó magyar állampolgárok védelmében.” A határozat a feladatok mellett részletesen foglalkozott a hírszerzés helyével a „Magyar Népköztársaság államrendszerén belül”, így – többek között – rögzítették, hogy dolgozza ki a Belügyminiszter a külkapcsolatokban érdekelt minisztériumokkal, főhatóságokkal együtt a hírszerzés együttműködési szabályzatát, illetve „a külkapcsolatokban érdekelt minisztériumok és főhatóságok vezetői bocsássanak a hírszerzés rendelkezésére olyan külföldi és belföldi pozíciókat, melyekkel a hírszerzés saját speciális módszereivel információhoz juthat.” Emellett a gazdasági minisztériumoknak feladatául tették, hogy „biztosítsák a hírszerzés által megszerezhető és a népgazdaságban felhasználható titkos dokumentációk beszerzésének finanszírozását is.”

A minisztertanácsai határozat megszületésével közel egy időben – a pártállam döntési mechanizmusának rendje szerint – az MSZMP Politikai Bizottsága is napirendre tűzte a hírszerzés „fejlesztésének kérdését.” A döntésnek közvetlen előzménye volt, hogy 1967 tavaszán Bernát Ernő és Radványi János „hazaárulása” kapcsán az Egyesült Államokban szinte lehetetlenné vált a hírszerzés munkája.¹¹⁵ A Politikai Bizottság 1967. október 24-i döntése a disszidálás következményeként alapvetően a Belügyminisztérium, a Külügyminisztérium és a Honvédelmi Minisztérium hírszerzéssel foglalkozó kádereinek felülvizsgálatát érintette, valamint az állomány kiválasztásával, képzettségük emelésével, stb. foglalkozott.¹¹⁶

Miközben a PB döntése közvetlenül a személyi állomány ügyében foglalt állást, legalább ennyire meghatározó – különösen a hírszerzés hosszú távú működése szempontjából – a csoportfőnök, Rajnai Sándor, a főcsoportfőnök, Rác Sándor, valamint a belügyminiszteri posztot betöltő Benkei András által jegyzett, a Politikai Bizottság részére kidolgozott javaslat. Az év júniusában készített előterjesztés – a 3307. számú MT-határozatban foglaltak mellett – indítványozta, hogy a „magyar hírszerzés élének, operatív erőfeszítéseinek” az Amerikai Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság, a Vatikán ellen kell irányulnia, illetve meg kell vizsgálni az Izrael elleni hírszerző munka fokozását is.¹¹⁷ A tudományos-technikai hírszerzés terén az elektromos ipart (sic!), a vegyipart és a varsói szerződésből adódó kötelezettségeknek megfelelő stratégiai tudományokat jelölték meg elsődleges hírszerzési területnek, valamint rögzítették, hogy „szigorúan központosítva, az eddigieknél tervszerűbben kell alkalmazni a pszichológiai hadviselés széles skálájú fegyvertárát.”¹¹⁸ Mindezek mellett a javaslatban kitértek arra, hogy a hírszerzésnek fel kell használni „tevékenységének álcázására” a Külkereskedelmi Minisztériumot és a külkereskedelmi vállalatokat, az MTI-t, a Magyar Rádiót, „esetleg más sajtóügynökségeket, és kulturális szervek fedését”, a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium légi és egyéb közlekedési vállalatait, kirendeltségeit, idegenforgalmi ügynökségét és a Művelődésügyi Minisztérium külföldi kapcsolatokkal foglalkozó szerveit.

A legfelső szintű vezetés iránymutatásainak megszületésével egyidejűleg 1967 augusztusában ¹¹⁹ ismételtén átszervezést hajtottak végre a csoportfőnökségen, amely

részben a disszidálási ügy, részben pedig az előző évben megfogalmazott fejlesztési koncepció nyomán valósult meg.¹²⁰ Az átszervezéskor két új osztályt hoztak létre, valamint bizonyos osztályok elnevezését-számozását is megváltoztatták, így a III/I-4. szám alatt létrehozták a Külföldi Kémelhárítási Szolgálatot. A korábbi III/I-4. Osztály (Tudományos-és technikai hírszerzés) lett az 5. Osztály, míg az addigi III/I-5. (Operatív Értékelő és Tájékoztató) Osztályt kettébontották: az operatív értékelő és tájékoztató feladatokkal foglalkozó részleg a 6. Osztály, az Aktív intézkedésekkel foglalkozó alosztály pedig a 7. Osztály lett. Az átszervezés során külön osztályként megjelent az ún. „II. Szolgálat” (8. Osztály), „a határon túli kémelhárítás szervezése és végrehajtása céljából”. Az új osztály feladata lett, hogy „Ausztria és Nyugat-Németország területén beépüljön az amerikai és nyugatnémet hírszerző és elhárító szervek központjaiba, titkos információkat szerezzen Magyarország és a szocialista tábor ellen tervezett vagy folyamatba vett aknamunkájáról, s ellenakciókkal gátolja, illetve megghiúsítsa szándékait.”¹²¹ A határon túli kémelhárítás osztályának feladatai között szerepelt még, hogy a nagykövetségeken működő legális rezidentúrák helyett a csehszlovák, szovjet, lengyel állambiztonsági szervekkel egyeztetve illegális rezidentúrákat kell felállítania az Egyesült Államok Európában működő központjai, a Német Szövetségi Köztársaság és a Vatikán politikai és hírszerző központjai ellen.¹²²

A Törzs Alosztályból létrehozták a 9. Osztályt, amelynek feladata lényegében nem változott: a csoportfőnökség titkos ügykezelési, pénzügyi, anyagi, rejtjelezői, futárszolgálati, operatív nyilvántartási és ügyeleti szolgálattal kapcsolatos feladatainak végrehajtását biztosította, valamint ellenőrzéseket végzett a csoportfőnökség valamennyi tevékenységi területén.¹²³ Az egyes osztályokon belül – mivel a korábbi évekhez képest tovább növekedett az alosztályok száma – az alosztályok betűjelét is megváltoztatták, egységesítették. Míg az átszervezés előtt is működő osztályoknál (1–7.) az alosztályok betűjele alfabetikus rendben követte egymást, addig az újonnan felállított osztályok esetében (8–9.) római és arab számokkal jelölték az alosztályokat, illetve csoportokat.¹²⁴

Az előző évben hozott minisztertanácsi és párthatározatok nyomán 1968-ban a 0017. számú belügyminiszteri parancs rendelkezett a III/I. Csoportfőnökség tevékenységének szabályozásáról.¹²⁵ A parancsban foglaltak – az intézménytörténeti vonatkozásokon túl – eklatáns példáját adják a hírszerzésre vonatkozó döntési folyamat hatvanas évekbeli működésére. Szemben az ötvenes évekbeli, nagyjából passzív, általában felülről generált átalakításaira, a hatvanas évek végére a hírszerzés apparátusa (illetve annak vezetése) jelentős mértékben saját maga kezdeményezte a szervezeti átalakításokat oly módon, hogy az egyben magában foglalta a szervezet apparátusának és befolyásának növekedését is. Mindemellett maga a parancs szövege jól érzékelteti azt is, hogyan formálódott a hírszerzés „tevékenységének szabályozása” kapcsán a III/I. Csoportfőnökség szerepének magyarázata is.

A parancs megerősítette a csoportfőnökség helyét a Főcsoportfőnökségen belül, meghatározta a Belügyminisztérium szervei és a hírszerzés kapcsolatát, illetve a III. Főcsoportfőnökség operatív szervei közötti munkamegosztást és együttműködést (ez utóbbi főleg a III/II. (kémelhárító) Csoportfőnökséggel való kapcsolatot érintette). Részletesen megismételte a minisztertanácsi határozatban foglaltakat, egyben a parancs megerősítette, hogy a politikai és gazdasági hírszerzésnél elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, a Német Szövetségi Köztársaság, a Vatikán és Izrael terveinek megszerzésére kell fókuszálni. Az Amerikai Egyesült Államok elleni „európai bázisok” (Ausztria, NSZK) megteremtésével az ellenséges hírszerző és elhárító szervek „elleni harcot fő súllyal” az „USA és előretolt bázisai” és az NSZK hírszerzése ellen kell irányítani. A tudományos-technikai hírszerzésnek a stratégiai iparágak (repülő-, atomipar, sugárvédelem stb.) tudományos ismereteinek és gyártástechnológiájának megszerzése mellett a kellően általánosan megfogalmazott „népgazdaság problémáit megoldó feladatokra” való összpontosítást jelölte meg a parancs.¹²⁶ A parancsban külön hangsúlyt kapott még a „pszichológiai aktív intézkedések, akciók” szervezése is.

1968 júliusában létrejött a csoportfőnökség keretén belül a három alosztályból (Kutató (VIII.), Személyügyi (IX.) és Tanulmányi – Kiképzési (XI.) álló Személyügyi és Kiképzési (III/I-10) Osztály.¹²⁷ Az osztály létrehozására már korábban, 1968

januárjában kidolgoztak egy javaslatot,¹²⁸ amelyben meghatározták a leendő feladatokat is, így az osztály feladatai közé tartozott „a hírszerző apparátus részére alkalmas jelöltek felkutatása, huzamosabb időn keresztül folytatott tanulmányozása, sokoldalú ellenőrzése [...] A hírszerző állomány szakmai és idegen nyelvi kiképzői munkájának elvi, gyakorlati szervezése és segítése. [...] Esetenként egyéni hírszerző képzés biztosítása. A hírszerzői munkában alkalmazandó új módszerek kutatása, előterjesztése. A káderfejlesztési tervek elkészítése és végrehajtásának ellenőrzése, segítése stb.”¹²⁹ A 10. Osztály felállításával egyidejűleg néhány osztály új számot kapott, így a Külföldi elhárító osztály lett a 2. Osztály, az NSZK-hírszerzéssel foglalkozó a 3. Osztály és a Vatikánnal, papi emigrációval foglalkozó osztály lett a 4. Osztály.¹³⁰

A 0017/1968. sz. belügyminiszteri parancs nemcsak a hírszerzés központi szervezetével kapcsolatban rendelkezett, hanem a megyei állambiztonsági szervek hírszerző alosztályainak felállítását is rögzítette. A több mint egy évig tartó előkészítést követően, 1969 végére – a parancs alapján – hat megyei rendőr-kapitányságon (Győr-Sopron, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Csongrád, Veszprém, Hajdú-Bihar) és a BRFK-n is létrejöttek az I. (hírszerző) alosztályok. Az alosztályok feladatai közé tartozott a tippkutató-, tanulmányozó-, feldolgozó- és beszerző munka, a hazai hálózat szervezése és foglalkoztatása és egyéb feladatok (a hírszerzés operatív állományának utánpótlása, az akciók helyi biztosítása) stb. Ahogy 1956 előtt is, a területi hírszerző alosztályok ismételten a megyei rendőrkapitányságok részét képezték („ügyrendileg a megyei szervekhez tartoztak”), ugyanakkor az alosztályok szakirányítását a III/I. Csoportfőnökség látta el.¹³¹

Ahogy a hírszerzés központi és vidéki szervezete (át)alakult, úgy a III/I. Csoportfőnökség rezidentúra-rendszere is jelentősen módosult, így 1967–1968-ban a III/I. Csoportfőnökséghez kapcsolódva kilenc legális rezidentúra működött külföldön: a bécsi és a római főrezidentúra, valamint a párizsi, a kölni, a genfi, a londoni, a New York-i, a washingtoni és az ottawai rezidentúrák,¹³² sőt ebben az időben megkezdték működésüket az első, ún. hírszerzőpontok is, mégpedig Buenos Airesben és Delhiben.¹³³

A külföldi rezidentúrák mellett megindult a hazai rezidentúrák rendszerének kiépítése is. Ennek során megalakították az „Akadémia” fedőnevű (fn) rezidentúrát, amely a Kulturális Kapcsolatok Intézete révén átfogta a kulturális és műszaki kapcsolatok rendszerét, és a „Press” fn. rezidentúrát, amely a hazai újságíró-szervezeteken keresztül a sajtó nemzetközi kapcsolatait volt hivatva vizsgálni. A „központi rezidentúrák” mellett a „szakosított rezidentúrák” szervezése is megkezdődött: az egyház megfigyelésére a „Világosság” fn. rezidentúrát állították fel az Állami Egyházügyi Hivatalban, míg az emigráció megfigyelésére a „Honfitársak” elnevezésű rezidentúrát szervezték meg a Magyarok Világszövetségének felhasználásával („fedése alatt”).¹³⁴

1970 szeptemberében felállították a III/I-11. (harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerzés) osztályt, amely az ún. „nemrezidenturális” területeket (hírszerzőpontokat, társadalmi rezidentúrákat) és a belföldi „SZT-rezidentúrákat” fogta össze. Feladata volt, hogy ott, ahol nem működtek rezidentúrák, védje a magyar külképviseleti szerveket és kolóniákat.¹³⁵ Erre az időre tehát a csoportfőnökség szervezetéhez a központi osztályok mellett a budapesti és a megyei hírszerző alosztályok, a külképviseleteken működő rezidentúrák, az illegális rezidentúrák, a belföldi fedőszervekben lévő SZT-tisztekből álló rezidentúrák és SZT-tisztek tartoztak.¹³⁶

A hatvanas évek folyamán bekövetkezett változások a szervezeti felépítésen túl jelentősen módosították a hírszerzés apparátusában dolgozók létszámát is. A korábbi évek stagnálását követően 1968-ban a III/I. Csoportfőnökségen nagyarányú létszámemelést hagytak jóvá, melynek alapján a csoportfőnökség összlétszámát 511 főben határozták meg, ebből az ún. operatív állomány 361 főt jelentett, az SZT-állomány létszáma pedig 150 fő volt.¹³⁷ A következő években a növekedés tovább folytatódott, olyannyira, hogy 1972-re az összlétszám elérte a 713 főt, amelyből 201 fő tartozott az SZT-állományhoz.¹³⁸

Ezek a változások azonban már egy új csoportfőnök vezetése alatt zajlottak: 1967-ben Komornik Vilmost Rajnai Sándor váltotta a csoportfőnöki pozícióban, aki 1976 végén történt nyugdíjba vonulásáig megtartotta ezt a posztot. A korábbi évtizeddel ellentétben a későbbiek során sem történt radikális személyi változás csoportfőnöki

szinten, ugyanis 1977. január 1-től a vezető Bogye János lett, aki egészen 1989 novemberéig végéig töltötte be a posztot. Végül a vizsgált korszak utolsó csoportfőnöke Dercze István volt, aki 1989. december elsejei hatállyal vette át a III/I. Csoportfőnökséget és vezette azt annak formális megszűnéséig. **139**

6.sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1967 és 1971 között

	1967. augusztus – 1968. július	1968. július – 1970. szeptember	1970. szeptember – 1971. június
BM III/I. Csoportfőnökség			
	Csoportfőnökségi törzs Elvi-analitikai egység		Főcsoportfőnök-helyettes Csoportfőnök-helyettes M-előadó Elvi-analitikai egység
III/I-1. Osztály	Politikai-gazdasági hírszerzés „Amerika”	Politikai-gazdasági hírszerzés „Amerika, Anglia”	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és nemzetközi szervezetek
III/I-2. Osztály	Politikai-gazdasági hírszerzés „Nyugat- Németország”	Külföldi elhárító szolgálat	Külföldi Elhárítási Szolgálat
III/I-3. Osztály	Politikai-gazdasági hírszerzés „Vatikán”	Politikai-gazdasági hírszerzés „Nyugat- Németország”	NSZK politikai, gazdasági hírszerzés
III/I-4. Osztály	Külföldi Kémelhárítási Szolgálat	Politikai-gazdasági hírszerzés „Vatikán” papi emigráció	Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció
III/I-5. Osztály	Tudományos- Technikai osztály	Tudományos-műszaki hírszerzés	Tudományos-Műszaki hírszerzés
III/I-6. Osztály	Tájékoztató	Tájékoztató, értékelő	Tájékoztató és Értékelő
III/I-7. Osztály	Aktív Intézkedések	Aktív Intézkedések, emigráció	Aktív Intézkedések, fellazítás, emigráció
III/I-8. Osztály	II. Illegális Szolgálat	Illegális hírszerzés	Illegális hírszerzés
III/I-9. Osztály	Törzs, Anyagi Rejtjelező	Titkársági, igazgatási	Igazgatási
III/I-10. Osztály		Személyügyi és kiképzési	Személyügyi és kiképzési
III/I-11. Osztály			Harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerzés Hazai rezidentúrák; Harmadik világban (nem rezidenturális területeken) működő társadalmi hírszerzőpontok; Megyei hírszerző alosztályok irányítására

Nem központi szervek:	külképviselőket dolgozó rezidentúrák	külképviselőket dolgozó rezidentúrák	külképviselőket dolgozó rezidentúrák
	Hazai fedőszervekben levő, SZT-tisztekből álló rezidentúrák, illetve SZT-tisztek	Hazai fedőszervekben levő SZT-tisztekből álló rezidentúrák, illetve SZT-tisztek	Hazai fedőszervekben levő, SZT-tisztekből álló rezidentúrák, illetve SZT-tisztek
	Budapesti és megyei hírszerző alosztályok és csoportok	Budapesti és megyei hírszerző alosztályok és csoportok	Budapesti és megyei hírszerző alosztályok és csoportok
		illegális rezidentúrák	illegális rezidentúrák

6.

A Belügyminisztérium 1971 júliusában történt átszervezésekor¹⁴⁰ tovább növekedett a III/I. Csoportfőnökség apparátusa. A csoportfőnökségen két új osztályt és két új önálló alosztályt hoztak létre, illetve megváltoztatták – ahogy korábban is – néhány osztály sorszámát. Felállították a III/I-12. Osztályt, amely a legális rezidentúrákkal kapcsolatos összeköttetési, nyilvántartási, pénzügyi feladatokkal volt megbízva, valamint létrejött a III/I-13. (Rejtjelkezelő) Osztály. A nevében szereplő feladat mellett az osztály biztosította a „legális és ügynöki forgalom részére a rejtjeleszközök kidolgozását, ellátta a BM Országos Rejtjelközpont funkcióit, irányította és ellenőrizte a minisztériumok, főhatóságok és más szervek rejtjelkezelő munkáját”.¹⁴¹ Az új osztályok mellett megjelent két önálló alosztály is: a III/I-X. (Operatív összeköttetéssel foglalkozó) Alosztály és a III/I-Y. (Külképviselőket biztonságtechnikai szerve) Önálló Alosztály. Az Y alosztály fő feladata lett a külföldi rezidentúrákon a titkos okmányok védelme, a „beszédbiztonságtechnikai rendszer” kidolgozása, felszerelése, üzemeltetése és védelme, valamint a biztonsági tisztek kiképzése is.¹⁴²

A következő átszervezésre 1976 folyamán került sor, mégpedig a Belügyminiszter utasítása alapján, a BM III/I-13. Osztályt Országos Rejtjelközpontként a III. Főcsoportfőnökségen belül önálló osztállyá (BM III/9.) szervezték és a III/I. Csoportfőnök (főcsoportfőnök-helyettes) közvetlen alárendeltségébe került.¹⁴³ A csoportfőnökségen belül két új osztályt és egy, a csoportfőnök alatt közvetlenül működő alosztályt állítottak fel.¹⁴⁴ III/I-13. szám alatt az „Illegális hírszerzést irányító” osztályt szervezték meg, amit további alosztályokra már nem bontottak. Feladata „az illegális hírszerzők munkájának tervezése, szervezése és irányítása, a külföldi hálózattal tartott kapcsolat illegalitásának növelése, a személytelen összeköttetés szervezése, lebonyolítása” lett.¹⁴⁵ A gazdaságpolitikai hírszerzésre is külön osztályt hoztak létre III/I-14. szám alatt.¹⁴⁶ Az osztály feladata volt „titkos információk szerzése a legfejlettebb európai tőkés országok, monopóliumok és trösztök terveiről, tevékenységéről, [...] valamint államközi tárgyalások, üzletkötések, kooperációk és licencvásárlások esetében titkos információk szerzése.”¹⁴⁷ Az átszervezés során felállított III/I-A (tervező-elemző) alosztályt a „hírszerzés információs rendszerének korszerűsítésére, a kutató, objektumfeldolgozó, hálózatépítő, tájékoztató munka irányításához szükséges adatok egységes, központi számítógépes feldolgozásának megszervezésére, előkészítésének” feladatával bízták meg.¹⁴⁸

Az új szervezeti egységek felállítása mellett belső átszervezésekre is sor került: a tudományos-műszaki hírszerzés osztályának (III/I-5) F alosztálya és az illegális hírszerzéssel foglalkozó osztály (III/I-8) A és B alosztálya a BM III/9. Osztályhoz került át. A III/I-12. Osztályról áthelyezték a fordítói csoportot a Tájékoztató és értékelő, új nevén Információfeldolgozó és tájékoztató (III/I-6) Osztályra. A III/I-11. Osztály keretén belül pedig megalakították a C (kínai) alosztályt.¹⁴⁹ Az alosztály létrehozásának indokaként a következőket írták: „a kínai vezetés külpolitikájában mérhetetlen szovjetellenességével mérgezi a nemzetközi légkört, nyíltan támogatja az imperialista körök politikáját. Ezért a kínai vezetés külpolitikai célkitűzéseinek, törekvéseinek felderítésére irányuló hírszerző munkát meg kell erősíteni.” Feladatát a következőkben

határozták meg: „a kínai és a kínai befolyás alatt szervezett ellenséges tevékenység felderítése, információszerzés a Koreai Népi Köztársaságnak a Szovjetunió és a szocialista országok elleni terveiről, az ország belső helyzetéről, az imperialista országokkal fennálló kapcsolatait fejlesztéséről.” 150

1978-ban az addigi, hazai bázissal foglalkozó alosztályt 151 kiemelték a III/I-11 osztály szervezetéből és a csoportfőnök közvetlen alárendeltségében működő, önálló, hazai rezidentúrákkal foglalkozó alosztállyá (III/I-B) szervezték át. 152 Ezzel egyidejűleg a III/I-11. Osztály feladatait és szervezetét is módosították, így az osztály az „Izraeli – közel-keleti – harmadik országos területek és Kína elleni hírszerzés osztálya” lett. Míg a III/I-11-A alosztály az Izrael és a közel-keleti országok elleni hírszerző munkával, a III/I-11-B alosztály a harmadik országbeli hírszerzés megszervezésével, a III/I-11-C alosztály pedig Kína elleni hírszerző munkával foglalkozott.

Ugyanekkor átszervezték a III/I-4. Osztályt is oly módon, hogy a III/I-4-A alosztály foglalkozott ettől kezdve a Vatikánnal, a protestáns nemzetközi szervezetekkel és azok intézményeivel, az egyházi emigrációval, míg a III/I-4-B alosztály a NATO központi szerveihez, a nemzetközi képviselőkhez kapcsolódó feladatokat látta el. 153 Ugyanezen évben a III/I-7. Osztályt is átalakították, fő feladata az aktív intézkedések és az emigráció elleni tevékenység szervezése lett. Ez alapján a III/I-7-A alosztály feladata lett „az enyhülés szélsőjobboldali ellenfeleinek bomlasztása, leleplezése [...] a NATO, a CIA és BND 154 fellazítási módszereinek támadólagos kivédése és leleplezése. Közel-Keleten az arab országok és az USA viszonyának lazítása, Izrael elszigetelése,” míg a III/I-7-B alosztály a magyar emigrációs csoportok felderítésére, lejáratására, az ellenséges rádióadók elleni hírszerző munka és aktív intézkedések szervezésére összpontosult. 155

7. sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1971–1980 között

1971. július – 1976. szeptember		1976–1980	
BM III/I. Csoportfőnökség			
(Csoportfőnöki) Törzs		(Csoportfőnöki) Törzs	
III/I-1. Osztály	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és nemzetközi szervezetek	III/I-1. Osztály	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és a nemzetközi szervezet
III/I-2. Osztály	Külföldi Elhárítási Szolgálat	III/I-2. Osztály	Ellenséges elhárító és hírszerző szervek elleni hírszerzés, kolónia- és titokvédelem; biztonságtechnika, URH információszerző és összeköttetési eszközök
III/I-3. Osztály	NSZK politikai, gazdasági hírszerzés	III/I-3. Osztály	NSZK, Ausztria, Franciaország politikai, gazdasági hírszerzés ellen

III/I-4. Osztály	Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció	III/I-4. Osztály 1976-1978 1978-tól	Vatikán és a cionista szervezetek elleni hírszerzés, papi emigráció Egyházak, NATO (különösen a déli szárny) Vatikán, protestáns világszervezet, emigrációs vallási központok, egyházi emigráció NATO, Olaszország, Spanyolország elleni hírszerzés,
III/I-5. Osztály	Tudományos-Műszaki hírszerzés	III/I-5. Osztály	Tudományos-Műszaki hírszerzés
III/I-6. Osztály	Tájékoztató és Értékelő	III/I-6. Osztály	Információ-feldolgozás, tájékoztatás
III/I-7. Osztály	Aktív Intézkedések, fellazítás, emigráció	III/I-7. Osztály	Aktív intézkedések, emigráció
III/I-8. Osztály	Illegális hírszerzés	III/I-8. Osztály	Illegális hírszerző bázisok szervezése
III/I-9. Osztály	Operatív Dokumentációs Szolgálat	III/I-9. Osztály	Operatív Dokumentációs Szolgálat
III/I-10. Osztály	Személyügy, kiképzés, módszertan	III/I-10. Osztály	Személyi ügyek, kiképzés, módszertan
III/I-11. Osztály	Harmadik országos és hazai bázison folyó hírszerzés	III/I-11. Osztály (1976-1978)	Harmadik országos és hazai bázison folyó és kínai hírszerzés
		(1978-tól)	Izraeli – közel-keleti – harmadik országos területek és Kína elleni hírszerzés
III/I-12. Osztály	Legális rezidentúrákkal összeköttetés, igazgatás	III/I-12. Osztály	összeköttetés a legális rezidentúrákkal, igazgatás, anyagi- és pénzügyek
III/I-13. Osztály	Rejtjelfejtő, rejtjeltechnika	III/I-13. Osztály	illegális hírszerzést irányító
		III/I-14. Osztály	gazdasági, gazdaságpolitikai hírszerzés
		III/I-A Alosztály (1976-tól közvetlenül a Csoportfőnök alá rendelve)	számítógépes adatfeldolgozó rendszer
		III/I-B Alosztály (1978-tól közvetlenül a Csoportfőnök alá rendelve)	hazai bázis, megyei alosztályok
III/I-X. Önálló Alosztály	Operatív összeköttetés	III/I-X. Önálló Alosztály	külföldi személytelen összeköttetés
III/I-Y. Önálló Alosztály	Külképviseltek biztonságtechnikai védelme	III/I-Y. Önálló Alosztály	külföldi rezidentúrák okmány- és beszédvédelme, biztonságtechnika, URH információszerző és

			összeköttetési eszközök

1980 decemberében Horváth István belügyminiszter jóváhagyta a III/I. Csoportfőnökség elveire, irányaira és módszereire vonatkozó javaslatát, majd 1981. március 25-én az ideiglenes állománytáblázatát.¹⁵⁶ A végrehajtott átszervezés után az osztályok száma 14-ről 11-re csökkent.¹⁵⁷ A korábbi három helyett kettő lett a csoportfőnök-helyettesek száma és a III/I-3. szám alatt összevonták az NSZK politikai, gazdasági hírszerzéssel foglalkozó (III/I-3.) osztályt és az egyházakkal és a NATO-val foglalkozó (III/I-4.) osztályt. Ugyancsak egyesítették a tudományos-műszaki hírszerzéssel foglalkozó (III/I-5.) és a gazdasági, gazdaságpolitikai hírszerzéssel foglalkozó (III/I-14.) osztályokat III/I-5. szám alatt. A III/I-8. (illegális hírszerzőbázisok szervezése) és a III/I-13. (illegális hírszerzést irányító) osztályok is összevonásra kerültek III/I-8. Osztály szám alatt. Megszüntették a III/I-12. Osztályt, valamint a három, önálló alosztályt is: a III/I-Y Önálló Alosztály a III/I-2. Osztály részévé vált, a III/I-A és a III/I-X Önálló Alosztály a III/I-12. Osztály egy részével az új, igazgatási feladatokat ellátó III/I-4. Osztályba olvadtak bele.¹⁵⁸

A központi szervek átalakulásával egyidejűleg – ahogy azt már korábban jeleztem – tovább növekedett a vidéki hírszerző alosztályok száma is: 1982-ben újabb három megyei alosztály felállítása történt meg Pest, Fejér és Vas megyében. A vidéki alosztályok tevékenysége ekkoriban átfogta a műszaki-tudományos hírszerzéstől kezdve a gazdaságpolitikai hírszerzés, az NSZK elleni politikai hírszerző munka, a tartósan külföldön dolgozók körében végzett kolóniavédelmi munka feladatain át, a harmadik világ irányába végzett hírszerzés összes elemét is.¹⁵⁹

A nyolcvanas évek második felének szervezeti változásai – összehasonlítva a korábbi évek gyakorlatával – már nagyságrendileg jóval kisebbek voltak: 1985. január 1-jétől az állambiztonsági szervek „szervezeti korszerűsítésének” keretén belül a BM III/7. Osztály (Országos Rejtjel Központ) ismételten beépült a csoportfőnökség szervezetébe III/I-12. számmal.¹⁶⁰ 1987-ben a Csoportfőnök megszüntette a Törzs Alosztályt, és helyette létrehozta a III/I-C. Önálló Alosztályt, amely – az átszervezés ellenére – a korábbi alosztály feladatait látta el, kiegészítve a III/I-4. Osztálynál megszüntetett szervezeti egységek feladataival. A szervezetkorszerűsítés során módosították még a III/I-5. Osztály és a III/I-8. Osztály belső struktúráját is.

A hírszerzés működése (és szervezete) szempontjából is egyre fontosabbá váló SZT-tisztek száma is tovább növekedett; mindez a hírszerzés érvrendszerében elsősorban az országon belüli, fedőmunkahelyeken elhelyezett SZT-tisztek számának folyamatos és „szükségszerű” növelésének formájában jelent meg.¹⁶¹ De nemcsak az SZT-állomány, hanem a csoportfőnökség létszámának egésze is növekedett majdnem a vizsgált korszak végéig: 1984-re a létszám már elérte a 862 főt.¹⁶²

8.sz. táblázat: A hírszerzés szervezeti felépítése 1981 és 1989 között

BM III/I. Csoportfőnökség				
	1981	1982-1986	1987-1988	1988-1989
	Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettes csoportfőnök-helyettesek	Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettes csoportfőnök-helyettesek	Csoportfőnöki Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettese csoportfőnök-helyettes	Csoportfőnöki Törzs csoportfőnök csoportfőnök I. helyettese csoportfőnök-helyettes tanácsadó (szakértő) nemzetközi referens M és szervezési referens titkárnő
Törzs Önálló Alosztály (III/I-T Alosztály)		Törzs Önálló Alosztály Elemző, értékelő csoport Nemzetközi kapcsolatok és fordító csoport Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és	Törzs Önálló Alosztály Elemző, értékelő csoport Nemzetközi kapcsolatok é fordító csoport Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és	

		nyilvántartó csoport	nyilvántartó csoport	
III/I-1. Osztály	Amerikai Egyesült Államok politikai, gazdasági hírszerzés és nemzetközi szervezetek A osztály B osztály	Amerikai hírszerző osztály A (Rezidentúra irányító) osztály B (Feldolgozó) osztály	Amerikai hírszerző Osztály A (Rezidentúra irányító) osztály B (Feldolgozó) osztály	Amerikai hírszerző Osztály A (Rezidentúra irányító) osztály B (Feldolgozó) osztály
III/I-2. Osztály	Külső elhárítási osztály A osztály: NATO országok hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzés, kolónia- és titokvédelem B osztály: Ausztriában az USA-NSZK-Izrael hírszerző és elhárító szervek elleni hírszerzés C osztály: Kolónia védelme Európában és az USA-n kívül Y osztály: biztonságtechnika, URH információszerző és összeköttetési eszközök	Külső elhárító osztály A (Amerikai) osztály B (NATO) osztály C (Kolóniavédelmi) osztály Értékelő, elemző csoport	Külső elhárító osztály A (Amerikai) osztály B (NATO) osztály C (Kolónia-védelmi) osztály Értékelő, elemző csoport	Külső elhárító osztály A (Amerikai) osztály B (NATO) osztály C (Kolóniavédelmi) osztály Értékelő, elemző csoport
III/I-3. Osztály	Nyugat- és Dél-Európai Osztály A osztály: NATO B osztály Politikai hírszerzés C osztály Ideológiai diverzió D vonal: Telepítés	Nyugat-európai hírszerző Osztály A (NATO) osztály B (NSZK) osztály C (Ideológiai diverzió felderítő) osztály Telepítési csoport	Nyugat-európai hírszerző Osztály A (NATO) osztály B (NSZK) osztály C (Ideológiai diverzió felderítő) osztály Telepítési csoport	Nyugat-európai hírszerző Osztály A (NATO) osztály B (NSZK) osztály C (Egyházi) osztály Koordinációs csoport
III/I-4. Osztály	Igazgatási Osztály A osztály: Gépi adatfeldolgozás B osztály: Személytelen összeköttetés C osztály: Rejtjelző D (Igazgatási) osztály: Operatív nyilvántartó Diplomáciai futár-összeköttetés Fotócsoport TÜK Iroda Fordító csoport Egészségügyi szolgálat	Összeköttetés- és biztonságtechnikai osztály A (Operatív- és biztonságtechnikai) osztály B (Rejtjelző) osztály Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futár csoport Fotótechnikai csoport Egészségügyi szolgálat Ügyeleti szolgálat	Összeköttetés- és biztonságtechnikai osztály A (Operatív- és biztonságtechnikai) osztály B (Rejtjelző) osztály Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futár csoport Fotótechnikai csoport Egészségügyi szolgálat	Biztonságtechnikai és összeköttetési osztály A (Összeköttetés- és biztonságtechnikai tervezés, szervezés) osztály B (Összeköttetés- és biztonságtechnikai eszközök kivitelezése) osztály
III/I-5. Osztály	Műszaki-tudományos és gazdaságpolitikai Osztály A osztály: elektronika B osztály: stratégiai C osztály: vegyipar D osztály: kohászat E osztály: telepítés F osztály: nyt. dok. rez	Műszaki-tudományos és gazdasági információszerző Osztály A (Elektronikai) osztály B (Stratégiai) osztály C (Vegyipari és mezőgazdasági) osztály D (Kohászati osztály és	Műszaki-tudományos és gazdasági információszerző Osztály A (Elektronikai) osztály B (Stratégiai) osztály C (Vegyipari és mezőgazdasági) osztály D (Kohászati osztály és telepítési csoport)	Műszaki-tudományos és gazdasági információszerző Osztály A (Elektronikai és számítástechnikai) osztály B (Stratégiai, kohászati) osztály

	G alosztály: gazdaságpolitikai H alosztály: ágazati-gazdaság	telepítési csoport) F (Nyilvántartó és dokumentációs) alosztály G (Gazdasági hírszerző alosztály és embargós csoport)	E (Nyilvántartó és dokumentációs) alosztály F (Gazdasági hírszerző alosztály és embargós csoport)	C (Vegyipari biotechnológiai, gyógyszeripari) alosztály F (Rezidentúratartó, nemzetközi kapcsolatok alosztály G (Gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi politika, embargós) alosztály I (Információs, népgazdasági kapcsolattartó) alosztály
III/I-6. Osztály	Információs Osztály A alosztály tengeren túli B alosztály: nyugat-európai C alosztály: technikai Operatív információs csoport	Információ feldolgozó Osztály A (Tengerentúli) alosztály B (Nyugat-európai) alosztály C (Elemző és dokumentációs) alosztály	Információ feldolgozó Osztály A (Tengerentúli) alosztály B (Nyugat-európai) alosztály C (Elemző és dokumentációs) alosztály	Információ feldolgozó Osztály A (Tengerentúli) alosztály B (Nyugat-európai) alosztály C (Elemző és dokumentációs) alosztály
III/I-7. Osztály	Aktív intézkedési Osztály	Aktív intézkedési és emigrációs Osztály A (Aktív intézkedési) alosztály B (Emigrációs) alosztály	Aktív intézkedési és emigrációs Osztály A (Aktív intézkedési) alosztály B (Emigrációs) alosztály	Aktív intézkedési és emigrációs Osztály A (Aktív intézkedési) alosztály B (Emigrációs) alosztály
III/I-8. Osztály	Kiképző és irányító osztály A alosztály: hírszerző B alosztály: kiképző C alosztály: speciális hálózat szervező	Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Hírszerző) alosztály B (Kiképző) alosztály C (Speciális hálózatszervező) alosztály	Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Hírszerző) alosztály B (Kiképző) alosztály C (Speciális hálózatszervező) alosztály 1988-tól Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Kiképző) alosztály B (Speciális hálózatszervező) alosztály	Illegális szolgálat kiképző és irányító Osztálya A (Kiképző) alosztály B (Speciális hálózatszervező) alosztály
III/I-9. Osztály	Dokumentációs Osztály A alosztály: variációs B alosztály: okmány-technikai	Illegális szolgálat dokumentációs osztálya A (Variációs) alosztály B (Okmánytechnikai) alosztály	Illegális szolgálat dokumentációs osztálya A (Variációs) alosztály B (Okmánytechnikai) alosztály	Illegális szolgálat dokumentációs osztálya A (Variációs) alosztály B (Okmánytechnikai) alosztály
III/I-10. Osztály	Személyzeti és Kiképzési Osztály A alosztály: kutató B alosztály: kiképző Személyügyi főelőadók Pszichológiai labor Nyilvántartó	Személyzeti és kiképzési osztály A (Személyzeti és kiképzési) alosztály B (Kutató és pszichológiai) alosztály	Személyzeti és kiképzési osztály A (Személyzeti és kiképzési) alosztály B (Kutató és pszichológiai) alosztály	Személyzeti és kiképzési osztály A (Személyzeti és kiképzési) alosztály B (Kutató és pszichológiai) alosztály Egészségügyi szolgálat
III/I-11. Osztály	Izrael, Közel-Kelet, Kína A alosztály: Izrael, cionizmus B alosztály: Közel-Kelet,	Kínai és harmadik-világbeli hírszerző osztály A (Rezidenturális) alosztály	Kínai és harmadik-világbeli hírszerző osztály A (Rezidentúra irányító) alosztály B (Kínai) alosztály	Kínai és harmadik-világbeli hírszerző osztály A (Közel- és Közép-keleti) alosztály

	Afrika C osztály: Kína D osztály: Távol-Kelet, Fekete Afrika, Latin- Amerika	B (Kínai) osztály C (Izraeli és közel-keleti) osztály	C (Izraeli és közel-keleti) osztály	B (Ázsia, Latin-Amerika, Fekete-Afrika, Ausztrália) osztály C (Japán, Kína, Dél- Korea, Tajvan) osztály
III/I-12. Osztály		Országos Rejtjel Központ 1985-től: III/I-12. A (Felügyeleti) osztály B (Rejtjelfejtő) osztály C (Kutató) osztály D (Objektumi) osztály E (Feldolgozó) csoport	Országos Rejtjel Központ A (Felügyeleti) osztály B (Rejtjelfejtő) osztály C (Kutató) osztály D (Objektumi) osztály E (Feldolgozó) csoport	Országos Rejtjel Központ A (Felügyeleti) osztály B (Rejtjelfejtő) osztály C (Kutató) osztály D (Objektumi) osztály E (Feldolgozó) csoport F (Rejtjelező) csoport
III/I-A Önálló Alosztály	Anyagi, pénzügyi Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Élelmezési szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség	Anyagi, pénzügyi Önálló Alosztály Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség	Anyagi, pénzügyi, technikai Önálló Alosztály Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség	Anyagi, pénzügyi, technikai Önálló Alosztály Pénzügyi szolgálat Anyagi szolgálat Technikai szolgálat Épületkezelőség
III/I-B Önálló Alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló Alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló Alosztály	Hazai operatív bázissal foglalkozó Önálló Alosztály
III/I-C Önálló Alosztály	külföldi végrehajtott operatív akciók koordinációja		1988-tól: Igazgatási Alosztály Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és nyilvántartó csoport Nemzetközi fordító csoport Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futárcsoport	Igazgatási Alosztály Koordinációs Iroda Gépi adatfeldolgozó és nyilvántartó csoport Nemzetközi fordító csoport Titkos ügykezelési csoport Diplomáciai futárcsoport
III/I-D Önálló Alosztály	-	-	-	1989. novembertől (feladata ismeretlen)
Műszaki Tanfolyam			Műszaki Tanfolyam	Műszaki Tanfolyam

7.

A közel másfél évtizeden át tartó belső átszervezések, a jelentős mértékű létszámnövekedés mögött pontosan kitapintható a hírszerzés feladatainak fokozatos átalakulása és a deklarált feladatok közötti sorrend (hierarchia) módosulása is. Ezeket a folyamatokat az 1985-ben elfogadott ügyrend is igen világosan tükrözte, hiszen a csoportfőnökség feladatainak felsorolásakor az alábbi sorrendben rögzítették azokat:

„a) országos hatáskörrel tervezi, szervezi és végrehajtja a Magyar Népköztársaság védelmével összefüggő, a kormány külpolitikai érdekeit szolgáló titkos információszerezést;

b) a népgazdaság fejlesztését és védelmét segítő gazdasági, kereskedelem- és hitelpolitikai információ- és dokumentumszerzést folytat;

c) műszaki-tudományos dokumentumokat, titkos ipari adatokat szerez az MNK és a szocialista tábor védelme, valamint a különböző tudományágak, az ipar és a mezőgazdaság fejlesztésének elősegítése érdekében;

d) aktív intézkedéseket és akciókat foganatosít, amelyek [...] az imperialista országok hazánk és a szocialista tábor ellen irányuló terveinek keresztvezését, erőinek dezorganizálását szolgálják;

- e) felderítést folytat az imperialista hírszerző és elhárító szervek, a különböző egyházi, cionista világszervezetek központjai, továbbá az ellenséges magyar emigrációs szervezetek tevékenységének megakadályozására;
- f) felderíti és elhárítja a [...] a külképviseleti szervek, kolóniák elleni provokációs kísérleteket[...];
- g) [...] Országos Rejtjel Központ révén speciális eszközökkel és módszerekkel végzi az ellenséges rejtjelforgalom megfejtését [...];
- h) a megszerzett információkat feldolgozza, értékeli és ellenőrzi, feldolgozás után elemző jellegű összefoglalókat készít..."¹⁶³

Ha összehasonlítjuk a fentieket a csoportfőnökség korábbi ügyrendjeiben megfogalmazottakkal, szembetűnő a különbség. Az 1968-as ügyrendben¹⁶⁴ első helyen szerepelt, hogy a csoportfőnökség információt szerez az „imperialista államok kormányainak és reakciós pártjainak helyzetéről, kül- és belpolitikai terveiről, az MNK és a szocialista tábor ellen tervezett politikai, katonai, gazdasági intézkedéseiről” stb. (ekkorra már elhagyták a közel azonos 1962-es ügyrend „Pártunk és Kormányunk időbeni tájékoztatása céljából titkos és megbízható információkat szerezni” kezdőmondatát).¹⁶⁵ 1968-ban a második helyen a Magyar Népköztársaság külpolitikai céljainak elérésében való részvétel szerepelt, ez a passzus lépett elő már az 1972-es ügyrendben¹⁶⁶ is az első helyre (kihagyva belőle a szocialista tábor országainak említését). Míg a harmadik pont az ellenséges hírszerző és elhárító szervek elleni „harcot” foglalta magában, ez 1972-ben – hátrébb sorolva, negyedik pontként – már „felderítést folytat”-ra szelődött. A tudományos-műszaki információszerzés ezzel ellentétben előrébb került, 1972-ben már a második helyen említi az ügyrend. 1985-ben – mint fentebb ismertettük – egy újabb, korábban nem szereplő pont került elő a felsorolásnál, sőt megelőzte még a tudományos információszerzés feladatát is: ez a gazdasági, kereskedelmi és hitelpolitikai információszerzés volt. 1968-ban a feladatok között a két utolsó pontban az emigráció elleni, illetve az egyházakkal szembeni felderítés és ellenséges tevékenységük megakadályozása szerepelt, ezek az 1968-ban részletesen taglalt passzusok már 1972-ben is egyetlen bekezdéssé olvadtak össze, bár továbbra is megelőzték a külföldön működő külképviseletek védelmének, valamint a megszerzett információk feldolgozásának feladatát (melyhez társult még 1985-re a rejtjelforgalom megfejtésének feladata).

Az egyre látványosabban átrendeződő nemzetközi politikával – ilyen deklarált formában – már nem tudott lépést tartani a hírszerzés:¹⁶⁷ 1990-ben magát a III/I. Csoportfőnökséget is – az állambiztonsági apparátus részeként – megszüntették a Belügyminisztériumon belül, és az újonnan megalakított, a Belügyminisztériumtól szervezetileg elkülönített Információs Hivatal vette át feladatkörét.

A hírszerzés szervezettörténeti áttekintésével megpróbáltam bemutatni, hogyan alakult az államvédelem és állambiztonság egy sajátos részének „története” a szocialista időszakban. A szervezet fejlődésének vizsgálata során – első olvasatra – egy folyamatosan terebélyesedő, permanens átszervezéseket elszenvedő és azt saját maga is generáló intézmény képe rajzolódott ki, amely megpróbálta minél teljesebben átfogni a „titkos információszerzés” teljes spektrumát. Ugyanakkor az intézményi hierarchia módosulása egy ennél összetettebb kép felvázolásához nyújt alapot.

A hírszerzés intézményrendszere egyrésztől együtt formálódott az állambiztonság egészével, másrészt a pártállam állambiztonsági szervezetekhez való kapcsolatának módosulásaival. Az ország külpolitikájában végbemenő változások jelentősen megnövelték a hírszerzésre háruló (vélt vagy valós) feladatokat, így – különösen a hatvanas évektől kezdődően – egyre inkább egy specializált, bürokratikus szervezetet alakítottak ki. A megközelítőleg ötévenként végrehajtott átszervezések nyomán formálódó belső hierarchia ennek a bürokratikus fejlődésnek, valamint a nemzetközi kapcsolatok jellegében bekövetkezett átrendeződésnek volt az eredménye. Ez utóbbi tényező nem egyszerűen azt jelentette, hogy – a (kül)politika fordulatai nyomán – változott a hírszerzés tevékenységének homlokterében álló ellenséges államok köre, hanem azt, hogy a hírszerzés figyelmének fókuszába egyre inkább a nem hagyományos „területek” (pl. gazdasági hírszerzés, műszaki, tudományos információszerzés) kerültek, és kaptak egyre nagyobb hangsúlyt. Ez a sok szempontból pragmatikus formálódás

ugyanakkor nem feledtetheti azt a tény, hogy – a titkosszolgálatok mindenkori helyzetéből adódóan – a hírszerzés működési kereteit alapvetően a politikai vezetés, az államszocialista diktatúra igényei szabták meg.

* A hírszerzés témájához lásd még Palasik Mária írását a *Betekintő* jelen számában!

¹ A dolgozat megírása folyamán mindvégig problémát jelentett a kisebb szervezeti egységek (osztályok, alosztályok és csoportok) elnevezésének pontos meghatározása, ugyanis a hírszerzők maguk is teljes következtelenséggel használták a hivatalos, vagy csak az osztály ügykörére, illetve feladatkörére utaló elnevezéseket.

² A szervezettörténeti kérdésekkel kapcsolatban már számos tanulmány áll rendelkezésre például: Cseh, 1999. 73–91., Boreczky, 1999. 91–115., Gyarmati, 1999. 115–146., Urbán, 2003. 3–75., Cserényi-Zsitnyányi, 2009., Papp, 2010., Takács, 2010.

³ www.abtl.hu/archontologia <https://www.abtl.hu/archontologia/f?p=108:1:1162172984776893> (Utolsó letöltés: 2011. május 22.)

⁴ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989, I-VI. tételek. A BM III. Főcsoportfőnök-helyettes megbízásából 1984-től kezdődően foglalkoztak egy „Hírszerző-történeti kabinet” létesítésével, majd a következő évben megalakult egy tízfős előkészítő bizottság. Sajnos az ÁBTL csak az előkészítő munka során keletkezett, illetve összegyűjtött iratok egy részét kapta meg, a kiállítás végső anyaga nem került a levéltár őrzetébe.

⁵ ÁBTL 1.6. 63/614/1958. (7/2-272/57) A hírszerzőszerv helyzete. D. n.

⁶ Lásd ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: II. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán). Gépirat. A feljegyzések jelentős részénél nem lehet megállapítani a szerzőt, amennyiben a szerző beazonosítható, azt külön jelzem.

⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1988. A Hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre)

⁸ Jól érzékelteti a kémelhárítási feladatok kizárólagosságát Dékán István alosztályvezető egy, a csoportvezetők értekezletén tett kijelentése, amikor a kémelhárításról tartott általános tájékoztatójában röviden összegezte az alosztály munkáját: „A II. alosztály elhárító munkát végez a Magyarország területén fellelhető idegen államok szolgálatában álló hírszerzők tevékenysége ellen és megakadályozza azok hírszerző-kártevő vagy romboló tevékenységét. A Magyarország területén kívül élő reakciós emigráció kapcsolatait felderíti az illető államok hírszerző vagy elhárító szerveihez és megakadályozza a magyar demokráciára káros tevékenységüket.” ÁBTL 2.1. XI/1. Az operatív csoportvezetők második napi értekezletének jegyzőkönyve. 1947. április 12.

⁹ A megbízás időpontjára vonatkozóan Vértes János visszaemlékezésében 1947 végét vagy 1948 elejét említi ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán), ezzel szemben Csécsai Kálmán a megalakulásról az alábbiakat írta: „Jól emlékszem és fontosnak tartom megemlíteni, hogy 1949 tavaszán Szarvas Pál – felterjesztésre – készített egy összefoglalót a korábbi évek munkájáról. Ebben indító mondatként írta le, hogy – ha nem is szisztematikusan, de alkalmasszerűen 1947 óta foglalkoztak hírszerzéssel [...] sem pénz, sem megfelelő káderek nem álltak rendelkezésre a hírszerzés fejlesztésére.” ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Csécsai Kálmán visszaemlékezése. 1981. február 6.

¹⁰ Szarvas Pál (1908–1974) 1926–1930 között cipőfelsőrész-készítő volt, 1930-ban Franciaországba emigrált, tagja lett az Francia Kommunista Pártnak. 1931-ben kiutasították az országból, 1932-ben Moszkvában a Lenin iskolán tanult, majd Franciaországba küldték. 1934-ben letartóztatták, 1937-ben részt vett a spanyol polgárháborúban. 1941-ben Németországba ment, ahol egy gyárban dolgozott, majd Magyarországra szökött. 1943-ban Tömpe Andrásnál keresztül kapcsolatba került az illegális Kommunista Párttal és Péter Gáborral. A háborút követően Pesterzsébeten részt vett a politikai rendőrség megszervezésében, majd a BM központjába került a kémelhárításhoz. 1948-ban az V. alosztály vezetője lett. 1949–1950 között részt vett a koncepciók peréhez kapcsolódó kihallgatásokban. 1950 januárjában az ÁVH I/5. Osztály vezetőjének nevezték ki. 1950 tavaszán a Külügyminisztériumba került, ahol az Igazgatási Főosztály vezetője lett. 1954–1955 között phenjani nagykövet majd 1961 és 1966 között az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda igazgatója volt. Lásd MOL M-KS 276. f. 53. cs. 168. ö. e. 1954. március 31. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére. Jelentések, kimutatások. Dávid–Karcsei–Tardy, 1999. 98–100. és 122.

¹¹ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1989. A Hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre), valamint Ua. IV. tétel. 67-91-295/1989. Mellékletek a Hírszerzés története c. anyaghoz.

¹² Kezdetben Szarvas csoportjába két tiszt tartozott lásd ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán)

¹³ ÁBTL 2.1. XI/4. Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése, új speciális csoportok létesítése. 1948. július 6.

¹⁴ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat [a Hatóság szervezeti formájának lerögzítésére]. 1948. október 20.

¹⁵ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán); IV. tétel. 67-91-295/1989. A hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre); ugyanakkor a III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez] Kolláth Ferenc által írt, 1988. november 11-én kelt feljegyzésben tizenegy operatív tiszt, két gépirónó és két nyilvántartó szerepel.

¹⁶ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán)

¹⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1989. A hírszerzés történetének leírása 1953-ig (készítette: Borsányi Imre).

¹⁸ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11.

¹⁹ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Csécsi Kálmán visszaemlékezése 1981. február 6. Valószínű, hogy a részlegek inkább informális csoportokként működtek, ugyanis Vértes János a többször idézett visszaemlékezésében egyáltalán nem említi a részlegek ez idő szerinti létezését, miközben – Csécsi szerint – annak egyik vezetője volt.

²⁰ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. A BM hírszerző szolgálat megalakulása. D. n.

²¹ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Szervünk vezetői és vezetőhelyettesei 1947–1956. október között; IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953. (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán). Tihanyi János (Tihanyi H. János, sz. Neumann Henrik 1922–) 1946-tól a rendőrség állományában dolgozott, majd a személyzeti osztálynak lett a vezetője. 1947-ben Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya III. alosztályán dolgozott. 1950. február 3-tól az ÁVH II. (Katonai elhárítás) Főosztály helyettes vezetője, egyben a II/1. (Katonai kémelhárítás) osztályvezetője volt. 1950. augusztus 25-én az ÁVH X/3. (Államvédelmi Hírszerző Osztály) vezetésével bízták meg. 1951 szeptemberében VIII. főosztály helyettesének, egyben a VIII/1. (jugoszláv) Osztály vezetőjének nevezték ki. Péter Gábor letartóztatása nyomán Tihanyi Jánost is őrizetbe vették, 1953. november 18-án helyezték szabadlábra. Leszerelése után 1954-ben a MASZOLAJ főelőadójaként dolgozott. A későbbiekben a Vegyipari Minisztériumnál, a Kőolajipari Trösztnél, majd a MONIMPEX Vállalatnál dolgozott. 1966-tól a berlini külkereskedelmi kirendeltség vezetője volt, majd nyugdíjazásáig a KOMPLEX Külkereskedelmi Vállalatnál dolgozott. Lásd ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Szervünk vezetői és vezetőhelyettesei 1947–1956. október között.

²² Az osztály akkori létszámára vonatkozóan valamelyest eltérnek a rendelkezésre álló adatok: bizonyos helyeken 45-46 fő szerepel, lásd ÁBTL 2.1. XI/4. 197. boríték 2. táblázat, illetve ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11. Másol „67 főben volt az osztály létszáma megállapítva, de az ténylegesen 54 fő volt” lásd ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28.

²³ ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat az Államvédelmi Hatóság továbbfejlesztésére. D. n.

²⁴ Összeállítva az alábbiak alapján: ÁBTL 2.1. XI/4. 197. boríték 2. táblázat. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez], 1988. november 11.

²⁵ UDB: Uprava Državne Bezbednosti (Államvédelmi Igazgatóság); KOS: Kontraobvestajne Sluzba (Jugoszláv Néphadsereg Kémelhárító Szolgálat).

²⁶ MOL XIX-B-1-au sz.n. 26. d. Kimutatás, táblázatok. A I/5. Osztály kapcsán szerepelt még egy csoport, amely „különleges feladatokat lát el”, ennek a csoportnak azonban nem sikerült fellelni a nyomát, lehetséges, hogy a csoport – ebben a formában – nem jött létre 1949–1950 fordulóján. ÁBTL 2.1. XI/4.

²⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. A BM hírszerző szolgálat megalakulása. D. n.

²⁸ ÁBTL 2.8.1. 34/1950. ÁVH Állományparancs I. /250.164/1950. ÁVH Eln. sz./, 1950. augusztus 25.

²⁹ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949-1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28. „Az osztály összlétszáma 102 főben volt megállapítva, ebből 78 operatív és 24 adminisztratív beosztott.”

³⁰ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11.

³¹ Az Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár az alábbiak szerint határozta meg a rezidentúra fogalmát: „A rezidentúrák a külképviseletek (diplomáciai, kereskedelmi, közlekedési, idegenforgalmi, sajtóügynökségi képviseletek, illetve vállalatok) fedése alatt működnek. Állambiztonsági tisztekből vagy a hálózat tagjaiból álló, meghatározott állambiztonsági feladatok ellátására felkészített, konspirált szervezeti forma. Vezetője a rezidens. Jellege szerint lehet: belföldi, külföldi, legális és illegális” míg a rezidens: „Fedőmunkahelyként az MNK követségén, konzulátusán (későbbiek során ENSZ- és UNESCO-képviselet, Atom Missio tagjaként) külkereskedelmi képviseleten dolgozó állambiztonság hivatásos tisztje (tisztszei), aki összefogja az adott országban a külföldi operatív (hálózatépítés, információszerzés) tevékenységet.” ÁBTL 4.1. A-3036.

³² ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. 67-91-295/1989. Mellékletek a Hírszerzés története című anyaghoz.

³³ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28.

³⁴ ÁBTL 1.4. 075/1951. ÁVH T. biz. ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa a VIII. Főosztály szervezésére, a III. Főosztály és a X/3 osztály átszervezésére. 1951. szeptember 28.

³⁵ A zavart tovább fokozhatja, hogy a 76. sz. parancs közvetlenül Farkas Vladimir – tehát a VIII. Főosztály vezetőjének – közvetlen irányítása és ellenőrzése alá rendelte az új X/3. Osztályt, amely azonban intézményileg független volt a hírszerzéstől, a közöttük lévő kapcsolatot kizárólag a főosztályvezető személye jelentette. Mindez még a korabeli iratokban sem egyértelmű, olyannyira, hogy az átszervezéskor készített kimutatás egyenesen a VIII. Főosztály alárendeltségébe és állományába sorolta a X/3. (Operatív-technikai) osztály egységét. Lásd MOL XIX-B-1-au 1. cs. sz. n./1951. 26. d. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság központi és megyei szervei jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva. 1951. október 12.

³⁶ Bradács György csak 1950 júniusában vette át a kémelhárítás vezetését Dékán Istvántól.

³⁷ Farkas, 1990. 286. Az I/5. Osztály 1950 januárjában állt fel és ebben az időszakban szervezetileg már függetlenné vált a kémelhárítástól.

³⁸ Uo. 287. és 289.

³⁹ Uo. 291. Az Aradi-Csengery utcai épületbe még a X/3. Osztály költözött 1950 szeptemberében.

⁴⁰ Uo. 294.

⁴¹ ÁBTL 1.4. 075/1951. ÁVH T. biz. ÁVH vezetőjének 76. számú parancsa. 1951. szeptember 28. Eszerint a főosztályvezető helyettese Tihanyi János, a VIII/1. (jugoszláv) osztály vezetője Török Pál, a VIII/2. (angol-amerikai) osztály vezetője Vértes János, a VIII/3. (nyugat-európai) osztály vezetője Bauer Miklós, a VIII/4. (emigrációs) osztály vezetője Esztergályos Károly, a VIII/5. (követségi elhárítási) osztály vezetője Horváth Árpád lett. A kinevezési parancsban csak az osztályok száma szerepel, azonban a hírszerzés által kezelt korabeli dossziék alapján (például 3.2.1. Bt dossziék, 3.2.4. K dossziék, 3.2.5. Operatív (O-8-as) dossziék, 3.2.6. Rezidentúra (8-as) dossziék) az osztályok neve beazonosítható. Más irányból megközelítve az „induló gárda” tagjait, sem egyeznek a Farkas Vladimir által leírtak, mivel Bauer Miklóst például csak 1951 márciusában helyezték át a III/3. Osztályról a hírszerzéshez. Lásd ÁBTL 2.8.1. 12/1951. ÁVH I. állományparancs. 1951. március 23.

⁴² ÁBTL 2.8.1. 39/1950. sz. ÁVH I. állományparancs. 1950. szeptember 29. A X/3-b alosztálynál Vértes Jánost, X/3-c alosztálynál Sarkadi Simont nevezték ki alosztályvezetőnek. Ideiglenesen a X/3-a alosztálynál Gelbert Miklós, a X/3-d alosztálynál Mészáros József, a X/3-e alosztálynál Mészáros István lett a vezető. Az 1950. november 10-én kiadott újabb állományparancsban már a X/3-a alosztálynál vezetőnek Fehér Sándort (Gelbert Miklós helyett), a X/3-e alosztálynál Horváth Árpádot (Mészáros István helyett) nevezték ki, ÁBTL 2.8.1. 45/1950. ÁVH I. állományparancs. 1950. november 10. 1951 tavaszán a X/3-a alosztály vezetésével Török Pál lett megbízva, ÁBTL 2.8.1. 19/1951. ÁVH I. állományparancs. 1951. május 11.

⁴³ Legalább ilyen problémás a szovjet tanácsadók kérdése is Farkasnál, mivel az 1950-tól Magyarországon dolgozó Filatov mellett Farkas csak annak két utódját, Tyiskov és Jeliszejev ezredeseket nevezi meg a hírszerzés terén dolgozó szovjet tanácsadók közül. Lásd Farkas, 1990. 293. Ugyanakkor Vértes János visszaemlékezésében az 1948-as évet említi, amikor a magyar hírszerzésnél Petuhov tanácsadó „bekapcsolódott” a munkába, sőt neki tulajdonította a nyilvántartási rendszer átvételét is. Állítása szerint a tanácsadók száma folyamatosan növekedett, 1953-ra egy főtanácsadó mellett öt tanácsadó „segítette” a hírszerzés munkáját. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első évei 1947–1953 (szerk. Szluka Endre, közrem. Ágoston Kálmán), valamint ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: II. tétel. sz. n. Vértes János feljegyzése Bogye János részére. 1983. október 3. Petuhov magyarországi tevékenységének kezdetére vonatkozóan az 1950-es évszámmal is lehet találkozni. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11. Ugyanitt az szerepel, hogy 1951-től, a VIII. Főosztály létrehozását követően a jugoszláv, az angol-amerikai és a nyugat-európai osztályokon („vonalon”) egy-egy tanácsadó tevékenykedett, majd 1953 és 1956 között Jeliszejev és másik két személy látta el a tanácsadói feladatokat.

⁴⁴ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28.

⁴⁵ MOL XIX-B-1-au sz. n. 26. d. Kimutatás az ÁVH központi és megyei szervei szerveinek jelenlegi állományáról kategóriák szerint csoportosítva. 1951. október 12. A Főosztály létszáma tovább növekedett, 1953 nyarára már elérte a 184 főt. MOL XIX-B-1-au sz. n. 26. d. Az ÁVH szervezete, hivatásos és sorozott létszáma 1953. június 14-i állapot. A létszámnövekedés mellett azonban jelentős számú elbocsátás is történt, mivel a hírszerzés állományába kerültek az 1950 előtti HM Katonapolitikai Osztályán dolgozók egy része (az ÁVH megalakulásával a hírszerzés részben átvette a katonai elhárítás feladatkörét), ezeket 1951 és 1952 folyamán sorra kerülő felülvizsgálatok során eltávolították a hírszerzés kötelékéből. Vértes így emlékezik: „Az átvett káderek még azokon a szűrőkön sem mentek át, amit a fiatal politikai nyomozó testület saját embereivel szemben alkalmazott. Egy egészséges mag természetesen alkalmasnak bizonyult, többségük azonban nem. Volt közöttük a Horthy hadseregben szolgált hivatásos tiszthelyettes, kiugrott pap és más hasonló bizonytalan múltú személy.” ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: IV. tétel. Vértes János: A szocialista magyar hírszerzés kialakulása és tevékenységének első éve 1947–1953 (szerk. Szluka Andre, közrem. Ágoston Kálmán)

⁴⁶ ÁBTL 4.2. 102010/1952. ÁVH T. 037/1952. parancs a VIII. Főosztályon alosztályok szervezésére. 1952. július 29.

⁴⁷ Az 1952 és 1953 nyara közötti időszakban ugyan – a fentiekben jelzett méretű – átszervezés nem történt, azonban 1953 januárjában, Péter Gábor ügyével összefüggésben jelentős személycserék történtek a hírszerzés vezetői között. Például 1953 januárjában Tihanyi János és Bauer Miklós osztályvezetőket letartóztatták. Valószínűsíthető, hogy a letartóztatásoknak – legalábbis – alosztályi szinten voltak szervezeti konzekvenciái, ahogy 1953 tavaszán Czirok András alosztályvezető-helyettes disszidálásának is. Ennek kapcsán csökkentették az alosztályok számát, ezek pontos dokumentálására azonban – korabeli források híján – nincs igazán lehetőség. Vö. ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: III. tétel. sz. n. Javaslatok [a BM „Hírszerző Szervét” bemutatató Történeti Kabinethez]. 1988. november 11.

⁴⁸ ÁBTL D. Gy. 10-2517/1953. BM 01. sz. parancs. 1953. július 22. Farkas Vladimir ebben az időben csak osztályvezető-helyettesi megbízást kapott (a másik helyettes Móró István lett), de Gazdik Gyula után egy rövid ideig ismételt Farkas látta el az osztályvezetői feladatokat, Hárs István 1954. szeptemberi kinevezéséig. MOL M-KS 276. f. 54. cs. 308. ö. e. ÁBTL 1.5. 2-3875/1954. A belügyminiszter 11. számú parancsa. 1954. szeptember 18. Gazdik Gyula (1911–1981) 1922-től a Szovjetunióban élt. 1927-től Moszkvában vasesztergályosnak tanult, majd segédként dolgozott. 1932-től a Szovjet Kommunista Párt tagja volt, de 1937-ben párttagságát megvonták, mivel felvételekor még nem volt szovjet állampolgár. 1932-ben esti hallgatóként ipari technikumot végzett, majd az egyik autógyár művezetője lett. 1933-ban bevonult a Vörös Hadseregbe, ahol egy évig teljesített szolgálatot. 1940-ben részt vett a finnek elleni háborúban, majd 1941-től az északi fronton harcolt. 1946-ban tért vissza Magyarországra. Először a Szovjet Vagyonkezelő Hivatalnál, majd a Szovjet Gépipari Igazgatóságnál dolgozott, 1947-től a Starter Akkumulátorgyár vezetője, 1950-től a Friedrich Siemens Művek helyettes igazgatója volt. 1951. július 25-én került az ÁVH-hoz, ekkortól az I/4. (Szabotázs-elhárító) Osztály vezetője, alezredesi rangban. 1953 júliusától 1954 áprilisáig a BM II. (Hírszerző) Osztályát vezette. 1954. április 22-től a szabotázs-elhárítás szétválasztásával az V. (Ipari Szabotázs-elhárító) Osztály (majd 1955-től főosztály) vezetője volt. 1956. július végétől a BM Titkárság nemzetközi referense lett a miniszter közvetlen alárendeltségében. 1957. január 1-jén kinevezték a BM ORFK II. Főosztály IV. Osztályára alosztályvezetőnek, majd 1962 augusztusáig, nyugállományba vonulásáig a II. Főosztály Törzs Nemzetközi Kapcsolatok Alosztályát vezette. ÁBTL 2.8.1. 1565.

⁴⁹ ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28., valamint 90-5036/1953. Jelentés [a BM II. Osztálya munkájának megjavítására]. 1953. szeptember 9.

⁵⁰ A létszámra vonatkozóan lásd MOL XIX-B-1-au 95-6688/1953. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság létszámáról (a Határőrség és a Belső Karhatalom nélkül). 1953. július 2., valamint MOL XIX-B-1au 33-1255/954. 26. d. Kimutatás a központi államvédelmi szervek rendszeresített létszámának emelkedéséről 1954. január 1-jétől június 1-jéig. 1954. június 16. A szervezeti átalakulásra: ÁBTL 1.5. 90-5035/1953. Jelentés [a hírszerző osztály 1949–1953 közötti működéséről]. 1953. augusztus 28. A jelentésben Gazdik felsorolta az osztályon belüli alosztályokat, de szám nélkül említve őket. Ezek megegyeznek a VIII. Főosztály egyes osztályaival (angol-amerikai, jugoszláv, emigrációs, nyugat-európai, elhárítási alosztályok).

⁵¹ ÁBTL 1.5. 90-2237/1954. A BM hírszerző osztályának (II. Osztály) szervezeti felépítése és feladatai, 1954. június 17.; ÁBTL 1.5. 90-80/1955. Jelentés a BM II. Osztály 1954. évi munkájáról, jelenlegi helyzetéről és az 1955. évi feladatairól. 1955. január 10. Ugyan az 1954 júniusában született dokumentumban már szerepel az illegális rezidentúrákat szervező alosztály, ennek tényleges felállítása azonban csak később történt meg.

⁵² Ilyen feladat volt például „az emigráns vezetők, illetve aktív hírszerzők Magyarországra hozatalának konspirált, erőszakos úton történő végrehajtása.” ÁBTL 1.5. 90-2237/1954.

⁵³ Maga az alosztály elnevezése többféleképpen szerepel az iratokban, hol „Tudományos és technikai hírszerző alosztály”, hol „tudományos alosztály”, hol pedig „Tudományos és technikai alosztályként” szerepel.

⁵⁴ ÁBTL 1.5. 90-2237/1954. A BM hírszerző osztályának (II. Osztály) szervezeti felépítése és feladatai. 1954. június 17.

⁵⁵ Uo. Fontos megemlíteni, hogy vidéki hírszerző alosztályok valószínűsíthetően már korábban, 1952-től működtek, erre a hírszerzés által kezelt dossziékból és a már idézett 1952. július 29-én kelt, 037. számú ÁVH parancsban rögzített alosztályvezetői kinevezések összevetéséből lehet következtetni. A parancsban szereplő személyek aláírása szerepel az ÁVH megyei osztályai által írt 1952-es feljegyzésekben. A következő évben már olyannyira léteztek a vidéki osztályok, hogy átszervezésükről javaslat is született. MOL XIX-B-1-au 90-4577/953. 26. d. Javaslat a Belügyminisztérium határ menti megyei osztályai keretében működő hírszerző-csoportok szervezetére és állományára. 1953. július 29.

⁵⁶ ÁBTL 1.11.12. Magyar-szovjet kapcsolatok 1958–1962. 99-650/1955. Jelentés a Moszkvában megtartott népi demokratikus országok állambiztonsági szerveinek közös értekezletéről. 1955. március 15. A jelentést közreadta: Okváth, 2001. 689–706.

⁵⁷ Olyannyira a moszkvai tanácskozáson elfogadottak képezték a BM II. Osztály munkájának központi részét, hogy bizonyos pontokon szinte szó szerint megegyezik a tanácskozásról szóló jelentés és az osztály munkájára vonatkozó határozat. Vö.: ÁBTL 1.5. 90-1268/1955. Határozat a hírszerző munka megerősítésére, a BM hírszerző osztálya munkájának megjavítására. 1955. május 15. Mindemellett a moszkvai értekezleten elfogadott pontok alapján a Politikai Bizottság határozatot is hozott az állambiztonság egészének – benne a hírszerzésnek – szervezetére és feladataira vonatkozóan. MOL M-KS 276. f. 53. cs. 222. ö. e. 1955. március 24.

⁵⁸ Hárs István (1924–) a gimnázium befejezése után fémestergályosként dolgozott. 1944 tavaszán munkaszolgálatra hívták be, de novemberben megszökött. 1945–1954 között a pártapparátusban dolgozott különböző beosztásokban. 1952 és 1954 között az MDP KV Adminisztratív Osztályának helyettes vezetője volt. 1954. szeptember 18-án került a Belügyminisztériumba: államvédelmi ezredessé nevezték ki, s megbízták a II. (Hírszerző) Osztály – 1955. október 1-jétől főosztály – vezetésével. 1955. december 16-tól belügyminiszter-helyettes lett, egyben az I. (Államvédelmi) Főcsoportfőnökség vezetője. A Fegyveres Erők Minisztere 1956. december 7-i parancsával felmentette. 1957 júniusában került a Magyar Rádióhoz, s az Agitációs és Propaganda Főosztály vezetője lett. 1959 októberében a Magyar Rádió és Televízió első elnökhelyettesévé nevezték ki, majd 1974–1988 között a Magyar Rádió elnöke volt. 1975 márciusa és 1988 májusa között az MSZMP KB tagja. ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 11. számú parancsa. 1954. szeptember 18., ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29., ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 69. számú parancsa. 1955. november 5., ÁBTL 1.5. A belügyminiszter 85. számú parancsa. 1955. december 24., ÁBTL 4.2. A Fegyveres Erők Minisztere 6. számú parancsa. 1956. december 7., valamint MOL M-KS 276. f. 53. cs. 260. ö. e. MOL M-KS 288. f. 5. cs. 151. ö. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 644 ö. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1031. ö. e.

⁵⁹ A már meglévő alosztályok mellett ebben az időben már felmerült, hogy a Nyugat-európai alosztályt két önálló alosztályra bontják: az egyik Vatikánnal és Franciaországgal, a másik az NSZK-val és Ausztriával foglalkozott volna, illetve intézményesíteni akartak egy öt főből álló csoportot, amely a KEOKH-nál, a Külügyminisztériumban, illetve a Külkereskedelmi Minisztériumban dolgozott volna, lásd ÁBTL 1.5. 90-1008/55. Jelentés a BM II-es osztály állományáról és az állomány feltöltéséről. 1955. április 21.; ÁBTL 1.5. 90-1188/55. Javaslat a Belügyminisztérium II. Osztálya belföldi és külföldi státusára. 1955. május 13.

⁶⁰ ÁBTL 1.5. 2-3/60/1955. A belügyminiszter 60. számú parancsa. 1955. szeptember 29.

⁶¹ ÁBTL 1.5. 90-2679/55. A Belügyminisztérium hírszerző főosztályának /II. Főosztály/ szervezeti felépítése és feladatai. D. n. A főosztály feladatai kapcsán szerepel még, hogy „a hírszerző munkát két irányban folytatják: egyrészt, a Belügyminisztérium kapitalista országokban működő hírszerző rezidentúrái útján [...] másrészt a hírszerző osztályok Magyarországról ügynökséget telepítenek az adott objektumokba.

⁶² Uo.

⁶³ Csak a megyei főosztályok összevonására került sor 1956 elején Miskolc, Szeged és Szombathely központokkal. ÁBTL D. Gy. 10-129/1956. A belügyminiszter-helyettes 2. sz. parancsa. 1956. január 12.

⁶⁴ ÁBTL 1.5. 2-3/85/1955. A belügyminiszter 85. számú parancsa. 1955. december 24.

⁶⁵ A forradalom alatti eseményekre és az azt követő időszakra vonatkozóan lásd Kolláth, 1985. 24–27., valamint ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Vértes János visszaemlékezése. Szervünk beosztottainak részvétele az összállambiztonsági feladatok végrehajtásában. D. n.; ÁBTL 1.6. 6-10/92/1956. Mátyás László feljegyzése a rezidentúrák helyzetéről. 1956. december 17.; ÁBTL 1.6. 7/2-256/57. Jelentés [a Magyar Népköztársaság külképviseleti intézményeinél tapasztalt ellenforradalmi cselekményekről]. 1957. március 26.; ÁBTL 1.6. 63-614/1958. (7/2-272/57) A hírszerzőszerv helyzete. D. n.

⁶⁶ Részletesen Baráth, 2008. 535–563.

⁶⁷ ÁBTL 1.11.4. A hírszerzés történetéhez kapcsolódó iratok gyűjteménye (1960) 1980–1989: I. tétel. sz. n. Vértes János visszaemlékezése. Szervünk beosztottainak részvétele az összállambiztonsági feladatok végrehajtásában. D. n.

⁶⁸ ÁBTL 1.6. sz. n. A Belügyminisztérium Hírszerző osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi események óta. D. n.

⁶⁹ A Politikai Nyomozó Főosztályon belül – legalább is Mátyás László decemberi jelentése szerint – „a nehézségek ellenére sikerült” felállítani a Hírszerző Osztályt. Azonban – szemben a többi osztály létszámának megjelölésével – a hírszerzőknél semmilyen adat nem szerepel. ÁBTL 1.6. sz. n. Jelentés a Politikai Nyomozó Főosztály elmúlt 20 napos operatív tevékenységéről. 1956. december 17.

⁷⁰ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat az államvédelmi munka újjászervezésére. 1957. január 3. A Tömpe István (a Belügyminiszter I. helyettese) által jegyzett és Kádár János által elfogadott javaslatban a Honvédelmi Minisztérium szervezetét az alábbiak szerint rögzítették: 2. Csoportfőnökség (katonai hírszerzés), 3. Csoportfőnökség (politikai hírszerzés), 4. Csoportfőnökség (kém- és katonai elhárítás), 5. Csoportfőnökség (operatív technika a többi csoportfőnökségek és a BM Politikai Nyomozó Főosztályának kiszolgálására). A javaslat kitért arra is, hogy a csoportfőnökségek önállóak, amelyek szorosan együttműködnek a BM Politikai Főosztályával.

⁷¹ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a 3. Csoportfőnökség szervezeti felépítésére és feladataira. 1957. január 10. Érdekes momentum, hogy a dokumentumot Móró István, a Politikai Főosztály II. Osztályának vezetőjeként (!) jegyezte, s ezt Tömpe István jóváhagyta. ÁBTL 1.6. sz. n. A Honvédelmi Minisztérium 3. Csoportfőnökség állománytáblája. D. n. (a Fegyveres erők minisztere által jóváhagyva). Egy pár nappal később született feljegyzésben Móró István már a HM 3. Csoportfőnökség vezetőjeként szerepelt. ÁBTL 1.6. sz. n. Feljegyzés [a létrehozandó államvédelmi kollégium tagjairól]. 1957. január 26.

⁷² HL MN VIII/2. 1957/T. 012/1957. A Magyar Népköztársaság Fegyveres Erők Miniszterének 012. számú parancsa. 1957. január 22.

⁷³ ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat az államvédelmi munka átszervezésére. 1957. február 14. (Rajta: „Jóváhagyom: Kádár János [a] Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány elnöke.”). A javaslatban megfogalmazódott az ORFK Politikai Nyomozó Főosztály megszüntetésének igénye is.

⁷⁴ ÁBTL 1.6. 7/2-sz. n./1957. Javaslat a hírszerző osztály állománytáblázatára. 1957. március 27. A 3. Csoportfőnökség február végi megszüntetését támasztja alá a március 4.-én kelt, a BM szervezetének módosításra tett javaslat is, amely múlt időben említ két, a HM felügyelete alá került osztályt. MOL XIX-B-1-ai 85/1957. (Nyt. sz. 237/127) 2. d. Javaslat a Belügyminisztérium szervezetének módosítására. 1957. március 4.

⁷⁵ ÁBTL 1.6. 7/2-sz. n./1957. Javaslat a hírszerző osztály állománytáblázatára. 1957. március 27.

⁷⁶ Az 1957. április 12-én kelt határozat nem lelhető fel az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának iratai között, csak egy valamivel későbbi, a Politikai Nyomozó Főosztály II. Osztálya által készített jelentéshez van csatolva mintegy mellékletként. ÁBTL 1.6. 63-614/1958. (7/2-272/57) A hírszerzőszerv helyzete. D. n. Ugyanakkor az MSZMP határozat meglétét valószínűsítik más, korabeli feljegyzések, amelyek ugyan elég homályosan, de hivatkoznak a határozatra. ÁBTL 1.6. 63-755/1957. A Politikai Nyomozó Főosztály munkaterve 1957. augusztus 1-től december 31-ig. 1957. július 20.; ÁBTL 1.6. sz. n. A Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi ellenforradalmi események óta. D. n. [1957].

⁷⁷ ÁBTL 4.2. 6-20/8/1957. A belügyminiszter 8. számú parancsa a Belügyminisztériumi szervek megnevezéséről és szervezeti hovatartozásáról. 1957. április 9.

⁷⁸ ÁBTL 4.2. 6-200/12/1957. A belügyminiszter 12. számú parancsa a BM Politikai Nyomozó Főosztályainak elnevezéséről és számozásáról. 1957. május 3.; ÁBTL 2.8.1. 13/1/1957. BM kinevezési parancs. 1957. május 3. Móró István (1921–) eredeti foglalkozása szerszámlakatos. 1937-ben belépett az MSZDP-be, majd 1939-ben a KMP-be. 1940-ben letartóztatták és három év fogházra ítélték. 1945-től az MKP kőbányai szervezetében dolgozott, majd a következő évben a MADISZ budapesti központjában lett osztályvezető. 1948 augusztusában az MDP Pártfőiskolájára került, majd annak elvégzése után ott maradt tanárként. 1951-től az V. kerületi pártbizottságon dolgozott, 1952-ben került az ÁVH VIII. Főosztályára osztályvezető-helyettesnek (VIII/2. Osztály). 1953 júliusától főosztályvezető-helyettes, majd a BM II. Osztályán (Főosztályán) előbb osztályvezető-helyettes, majd főosztályvezető-helyettes, végül 1955. decembertől a II. Főosztály vezetőjének I. helyettese lett. A belügyminiszter 1957 májusában a BM Politikai Nyomozó Főosztály 3. Osztályának vezetőjének nevezte ki, ezt a pozíciót 1959 májusáig töltötte be, ezt követően a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetem igazgatója volt. 1971-től az MSZMP VI. kerületi Bizottságának első titkára lett, egészen 1982-ben történt nyugdíjazásáig. ÁBTL 2.8.2.1. 122.; MOL M-KS 288. f. 5. cs. 131.ő. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 864. ő. e.

⁷⁹ ÁBTL 1.6. 27/112/1957. A BM Szervezési Osztály által megküldött, a BM Politikai Nyomozó Főosztály III. Osztályának ideiglenes állománytáblázata. 1957. június 12. A legnagyobb létszámú alosztály ekkor már a nyugat-német és osztrák területtel foglalkozó osztály lett. ÁBTL 1.6. sz. n. A Belügyminisztérium Hírszerző osztályának helyzete és tevékenysége az 1956. októberi események óta. D. n.

⁸⁰ ÁBTL 1.6. 63-947/1958. A BM II/3. Osztály értekezletének jegyzőkönyve. 1956. június 2. és ÁBTL 1.6. 63/445/1959. A BM II/3 Osztály értekezletén elhangzott beszámoló. 1959. március 6.

⁸¹ ÁBTL 1.6. 63-1417/1957. Javaslat a II/3. Osztály szervezésére. D. n.

⁸² ÁBTL 1.6. 16-48/1958. A BM II/3. Osztály állománytáblázata. 1958. január 30. Kifejezetten az alosztályok számozására vonatkozó forrást nem találtam, az alosztályok számozását az ÁBTL 1.6. 63-1417/1957. sz. javaslatban szereplő és az állománytáblázatban szereplő adatok alapján állapítottam meg.

⁸³ Így például a II/3. E (Nyugat-európai) alosztályon létrejött a vatikáni-olasz csoport, amelyen belül külön volt „vatikáni vonal, nyugat-európai papi emigrációs vonal, olasz politikai és gazdasági vonal” és így tovább. ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3. B alosztály nyugat-európai csoportjának értekezletének jegyzőkönyve. 1961. január 10.

⁸⁴ ÁBTL 1.6. 63-25/1962. BM II/3. Osztály épületének őrzése. 1962. január 3.

⁸⁵ ÁBTL 1.6. 63-2458/1960. Javaslat a politikai-gazdasági alosztályok kettéválasztására. 1960. november 29., valamint ÁBTL 1.6. sz. n. Javaslat a BM II/3. Osztály 1961. évi állománytáblázatának megállapítására. D. n. A Közel-keleti alosztály kapcsán nem egyértelműen szerepel az I megjelölés, azonban erre több helyről is következtetni lehet. Nevére és feladataira: ÁBTL 1.6. 93-993/1961. Javaslat a BM II/3. Osztály hatéves perspektivikus állománytáblázatának megállapítására. 1961. május 20., valamint a korabeli dossziékat, például ÁBTL 3.2.6. O-8-089.

⁸⁶ ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3-B alosztály értekezletéhez készült beszámoló. 1961. január 31.

⁸⁷ ÁBTL 1.6. sz. n. A BM II/3-C alosztály tervezett alosztály-értekezletére készített beszámoló vázlata és az alosztály-értekezlet jegyzőkönyve. 1961. január 17.

⁸⁸ ÁBTL 2.8.2.6. 0083/1959. A belügyminiszter 0083. számú parancsa. 1959. május 8. és a belügyminiszter 0096. számú parancsa. 1959. június 1.

⁸⁹ ÁBTL 2.8.2.6. 0082/1959. A belügyminiszter 0082. számú parancsa. 1959. május 8.

⁹⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/4/1961. A belügyminiszter 4. számú parancsa. 1961. március 15.

⁹¹ ÁBTL 2.8.2.6. 0022/1961. A belügyminiszter 0022. számú parancsa. 1961. március 18. és a belügyminiszter 00144. számú parancsa. 1962. július 13. Vértés János (Wert János, 1920–) eredeti foglalkozása cipész. 1945-től a Magyar Államrendőrségnél dolgozott. 1948-tól a hírszerzéssel foglalkozó államvédelmi szervezetek (BM ÁVH B ügyosztálya V. alosztály, ÁVH I/5. Osztály) beosztottja, majd osztályvezetője (ÁVH X/3-b alosztály, ÁVH VIII/2. Osztály) volt. 1953-ban a „felszabadulás előtti Demény-frakcióhoz tartozás” címén elbocsátották, a DUNA Cipőgyárban lett előbb művezető, majd tervelőadó. 1953 szeptemberétől az Országos Tervhivatalnál előadó, később osztály-, illetve főosztályvezető lett. 1957 márciusában került vissza a Belügyminisztérium állományába: előbb a BM II/2. Osztály vezetője, 1960-tól a BM II/3. Osztályon az osztályvezető első helyettese, majd 1961. március 18-tól osztályvezetője lett. 1962 és 1970 között ismételt az Országos Tervhivatal főosztályvezetője volt. 1970-től pakisztáni nagykövetté nevezték ki, 1974-től a Külügyminisztériumban főosztályvezetőként dolgozott. 1977-ben indiai nagykövet lett egészen 1981-es nyugdíjazásáig. Szigeti János néven írta könyveit a hetvenes években. (Például.: Szigeti, 1977., Szigeti, 1978., Szigeti, 1979.) ÁBTL 2.8.2.1. 158.

⁹² ÁBTL 2.8.2.6. 00156/1962. A belügyminiszter 00156. számú parancsa. 1962. július 17.

⁹³ A létszámadatok az alábbi kimutatások alapján lettek összeállítva: ÁBTL 1.6. 16-48/1958.; ÁBTL 1.6. 63-030/1959.; ÁBTL 1.6. 63-049/1959.; ÁBTL 1.6. 63-3/2/1959.; ÁBTL 1.6. 63-1028/1960; ÁBTL 1.6. 63-993/1961.

⁹⁴ Cseh, 1999.

⁹⁵ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák 63-1667/1962. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/30/1962. A belügyminiszter 0030. számú parancsa a BM III. Főcsoportfőnökség szervezeti felépítéséről. 1962. augusztus 18.

⁹⁸ ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések I. 63-1869/1962. A BM III/I./Hírszerző/ Csoportfőnökség ügyrendje. 1962. október 25. Eszerint: „A Hírszerző Csoportfőnökség vonalas, területi és objektumi elv alapján szervezi a hírszerző munkát”, valamint ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 67-3179-1/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítésének módosítására. 1963. december 4. „Jelenleg a BM III/I. Csfségen 4 területi és 5 vonalas elv alapján működő operatív alosztály van.”

⁹⁹ A csoportfőnökség osztályainak nevét és az osztályok munkaterületét nem írták le „konspirációs okokra” hivatkozva sem az állománytáblázatban, sem az ügyrendben. Ennek ellenére meghagyták az alosztályoknak az 1962. augusztus 15. előtt használt betűjelét, így az osztályok beazonosíthatókká váltak.

¹⁰⁰ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 63-1667/1962. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16.; ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 1/1963. A BM III/I. Csoportfőnökség utasítása. 1963. január 15.; ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 67-1216/1963. BM III/I-1. Osztály Ügyrendje. 1963. április 3.

¹⁰¹ Az 1962. évi állománytáblázatban az BM III/I-2 osztályhoz az E és D alosztályt sorolták, de valószínűleg ez tévedés, ahogy az, az állománytáblához fűzött feljegyzésben is szerepel.

¹⁰² Az alosztályok betűjével kapcsolatban lásd az előző lánjegyzetet. ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 67-1218/1963. BM III/I. Csoportfőnökség 3. Osztályának Ügyrendje. D. n.

¹⁰³ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 63-1667/1962. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16., ÁBTL 1.11.4. Belső rendelkezések. 67-1219/1963. A BM III/I. Csoportfőnökség 4. Osztályának Ügyrendje. 1963. április.

¹⁰⁴ ÁBTL 1.11.4. Szervezési kérdések, állománytáblák. 63-1667/1962. BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1962. november 16. Az SZT-állomány 1969. után a III. Főcsoportfőnökség hivatásos állományának része lett, az SZT-státuszok fenntartásának költségét ekkortól a BM átvállalta a „fedőszervektől”. ÁBTL 1.11.4. 67-16-236/1/1984. Jelentés a hazai SZT-rezidentúrák és SZT-állományú hírszerzők helyzetéről és operatív munkájáról. 1984. február 7.

¹⁰⁵ A III/III. Csoportfőnökség két osztályát szinte azonnal, már 1962. december elején öt osztályra bontották. 1963-ban a szabotázs elhárítás, majd 1966-ban a gazdasági elhárítás került át a kémelhárításhoz a belső elhárítástól. Míg a III/III. Csoportfőnökség szervezetén ezután már csak „kisebb”, a központi átszervezésekhez köthető átalakításokat találunk, addig a III/II. Csoportfőnökség és a III/I. Csoportfőnökség esetében a szervezeti felépítés folyamatosan változott. ÁBTL 4.2. 10-21/44/1962. A belügyminiszter 044 számú parancsa a III/III. Csoportfőnökség átszervezéséhez kapcsolódó kinevezésekről. 1962. december 17.; ÁBTL 4.2. 10-23/7/1963. A belügyminiszter-helyettes 007. számú parancsa az államtitok-védelmi alosztály áthelyezéséről a III/III. Csoportfőnökségtől a III/II. Csoportfőnökségre. 1963. október 11. ÁBTL 4.2. 10-21/22/1966. A belügyminiszter 0023. számú parancsa a III/III-1. Osztály átcsatolásáról a III/II. Csoportfőnökséghez. 1966. május 2. Érdemes megemlíteni, hogy a hírszerzést érintő permanens átalakítások mögött szoros kapcsolat volt az átszervezések és a csoportfőnökség jelentőségének növekedése között.

¹⁰⁶ ÁBTL 1.11.4. 67-3179/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség 1964. éves fejlesztésére. 1963. december 4.

¹⁰⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/18/1964. A belügyminiszter 0018. számú parancsa. 1964. április 27.

¹⁰⁸ ÁBTL 1.11.4. 67-3179/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség 1964. éves fejlesztésére. 1963. december 4.

¹⁰⁹ ÁBTL 4.2. BM 10-21/18/1964. A belügyminiszter 0018. számú parancsa. 1964. április 27. ÁBTL 1.11.4. 67-3179/1963. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség 1964. éves fejlesztésére. 1963. december 4.

¹¹⁰ Ebben az időben 11 hírszerző rezidentúrát működtetett a III/I. Csoportfőnökség. Az 1962. évhez képest megszűnt a belgrádi rezidentúra, ugyanakkor létrehozták az ottawait. A rezidentúrák munkáját közvetlenül a központ területi osztályai irányították, sőt a 4., az 5. és a 6. osztályok utasításait is a területi osztályok koordinálták. A rezidentúrákkal való összeköttetést a Külügyminisztérium futárszolgálatán keresztül bonyolították. ÁBTL 1.11.4. sz. n. Feljegyzés a Külügyminisztérium és a BM III/I. Csoportfőnökség együttműködéséről. 1964. január 20.

¹¹¹ Ugyanakkor az osztályok nevét és területi illetékességét továbbra sem oldották fel konspirációs okokból (sem az ügyrendekben, sem máshol), ennek ellenére a hírszerzés által kezelt dossziék, valamint a későbbi elnevezések figyelembevételével egyértelműen beazonosíthatók az osztályok. ÁBTL 1.11.4. 67-1309/1966. A III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítése (vázlat). 1966. június 2. A korabeli szervezeti felépítésre vonatkozóan érdemes megemlíteni, hogy például 1966-ban a csoportfőnökség készített egy feljegyzést egy szükségesnek vélt átszervezéssel kapcsolatosan, amely ugyan abban a formában nem került elfogadásra, azonban részletesen felsorolta a szervezete összes már akkor már működő szintjét. Eszerint a csoportfőnökség osztályai alosztályokra tagolódtak, amelyeken belül mindenhol változó számú, ugyanakkor pontosan körülhatárolt területtel bíró csoportok működtek. ÁBTL 1.11.4. 67-150/1966. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatára. 1966. január 14.

¹¹² ÁBTL 1.11.4. 16-97/1964. A BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata. 1964. április 27.

¹¹³ Az MSZMP Politikai Bizottsága 1965–1966 között már többször tárgyalta „Az imperialisták fellazító propagandájának néhány kérdését”. V. ö. MOL M-KS 228. f. 5. cs. 380. ö. e. 1965. november 23., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 386. ö. e. 1966. június 1., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 393. ö. e. 1966. április 26., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 405. ö. e., MOL M-KS 288. f. 5. cs. 405. ö. e. 1966. szeptember 20. A PB határozatai alapján a belügyminiszter több parancsával is a Belügyminisztérium valamennyi szerve elé feladatul állította a „belső ellenség elleni harc fokozását” és az „imperializmus fellazító politikája hatásának csökkentését”. ÁBTL 4.2. 10-21/14/1966. A belügyminiszter 0014. számú parancsa a belső ellenséges erők tevékenységéről, elhelyezkedéséről, az ellenük folytatott harcról szóló 1966. február 1-i párthatározat belügyi feladatainak végrehajtásáról. 1966. március 19. és ÁBTL 4.2. 10-21/24/1966. A belügyminiszter 0024. számú parancsa a Belügyminisztérium szerveinek az imperialisták fellazító politikája elleni harcáról és a további feladatairól, 1966. június 3. A hírszerzés által készített iratokban gyakran szerepel még hivatkozásként a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3215/1966. számú határozata is, amely a kapitalista országok fellazító politikájának visszaszorításáról és a kapcsolatokból adódó ellenséges tevékenység korlátozásáról szól. V. ö. MOL XIX-A-83-b 3215/1966. (1966. június 30.)

¹¹⁴ ÁBTL 1.11.4. 67-16-242/74. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 3307/1967 számú határozata a Belügyminisztérium hírszerző csoportfőnökségéről. 1967. június 12.

¹¹⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-347-á/1967. Jelentés a BM.III/I. Csoportfőnökség 1967. évi tevékenységéről. 1968. január 12. Bernáth Ernő a BM III/I-1-A alosztály főoperatív beosztottja volt, majd 1965. augusztus 14-től követségi III. titkári rangban dolgozott, sajtóattaséi fedéssel a washingtoni nagykövetségén. 1967. április 21-én levélben lemondott rangjáról és beosztásáról, és bejelentette, hogy családjával az Egyesült Államokban kíván letelepedni. Részletesen lásd ÁBTL 3.2.9. R-8-020/1-4. jelzetű dossziékat és a dossziékhoz tartozó 4-5. számú mellékleteket. Radványi János a washingtoni nagykövetségnek volt az ideiglenes ügyvivője, 1967 májusában politikai menedékjogot kért az USA-ban, lásd ÁBTL 3.2.9. R-8-016/1-8. „Caracas”.

¹¹⁶ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 438 ö. e. (1967. október 24.) és ÁBTL 1.11.4. Felsőbb szintű határozatok, jogszabályok, együttműködési megállapodások. Sz. n. Az MSZMP Központi Bizottság Külügyi Osztályának javaslata a PB. 1967. október 24-i ülésén hozott határozatának végrehajtására. D. n.

¹¹⁷ Ebben az időben (1967. június 5-10.) zajlott az úgynevezett „hatnapos háború” Izrael és az arab országok között.

¹¹⁸ A javaslatban részletesen felsorolták az ezzel kapcsolatos teendőket, így: „bátrabban kell alkalmazni a különböző illegális eszközöket és módszereket: a burzsoá kormány- és pártfunkcionáriusok, vagy más szempontból jelentős ellenséges személyiségek, politikai csoportosulások befolyásolását, kompromittálását; az ellenség által saját közvéleménye előtt titkolt tények érdekeinknek megfelelő módon történő tálalását; érdekeinknek megfelelő dezinformációk terjesztését; különböző ellentétek szítását az adott kapitalista országokban az imperialisták politikájának és terveinek leleplezésére.”

¹¹⁹ A szervezeti átalakítás pontos dátumára a III/I. Csoportfőnökség új osztályainak élére kinevezett (Fürjes János, Vámos László, Temesi Gábor) osztályvezetők állományparancsaiból (ÁBTL 2.8.1. 00169/1967. július 29. belügyminiszter-helyettesi parancs., ÁBTL 2.8.1. 00177/1967. augusztus 1. belügyminiszter-helyettesi parancs.; ÁBTL 2.8.1. 00168/1967. július 29. belügyminiszter-helyettesi parancs) lehet következtetni.

¹²⁰ 1.11.4. 67-150/1966. Feljegyzés a Hírszerző Csoportfőnökség elvi és gyakorlati irányításában követendő néhány elképzelésről, a csoportfőnökség egyes távolabbi jellegű fejlesztési elveinek kialakításáról. 1966. szeptember 10.

¹²¹ ÁBTL 1.11.4. 67-347-á/1967. Jelentés a BM III/I. Csoportfőnökség 1967. évi tevékenységéről. 1968. január 12.

¹²² ÁBTL 1.11.4. 67-150/1966. Feljegyzés a Hírszerző Csoportfőnökség elvi és gyakorlati irányításában követendő néhány elképzelésről, a csoportfőnökség egyes távolabbi jellegű fejlesztési elveinek kialakításáról. 1966. szeptember 10.

¹²³ ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség ügyrendje (45-176/1968).

¹²⁴ Ez alapján az alábbi alosztályok működtek: III/I-1. (A-B-C alosztály), III/I-2. (D-E-F-G-H alosztály), III/I-3. (I-J alosztály), III/I-4. (K-L alosztály), III/I-5. (M-N-O-P alosztály), III/I-6. (R-S-T-V alosztály), III/I-7. (X-Y alosztály), III/I-8. (I-II-III-IV. alosztály), III/I-9. (V-VI-VII. alosztály, valamint 1-5. csoport). MOL XIX-B-1-au 16-91/2/67. 26. d. Kimutatás a BM III/I. Csoportfőnökség szervezeti felépítéséről. 1967. október 14.

¹²⁵ ÁBTL 4.2. 10-21/17/1968. A belügyminiszter 0017. számú parancsa. 1968. július 26.

¹²⁶ Ugyanakkor meghatározták, hogy milyen területeken kell elsődlegesen a hírszerzésnek eredményeket elérni: „az elektromos ipar fejlesztését szolgáló gyengeáram, mikrohullám, félvezetők és alapanyagok, továbbá vegyipar fejlesztését szolgáló gyógyszervegyészet, agrokémiai anyagok, műanyagok és fotóipari anyagok gyártástechnológiája.”

¹²⁷ ÁBTL 1.11.4. 10-401/63/1968. III. Főcsoportfőnök-helyettes ideiglenes utasítása a III/I-10. Osztály működésével kapcsolatban. 1968. augusztus 15., ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.

¹²⁸ ÁBTL 1.11.4. 67-146/1968. Javaslát a III/I-10. Osztály létrehozására. 1968. január 24. (A javaslatban még Kutató és Kiképzési Osztályként szerepel).

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.

¹³¹ A megyei I. (hírszerző) alosztályok működésével kapcsolatosan igen kevés információ áll rendelkezésre, a tevékenységük rövid összefoglalására, lásd ÁBTL 1.11.4. 67-134/82. Javaslát a megyei III/I-es alosztályok működésére és állománytáblájára. 1982. december 17. A főcsoportfőnök-helyettes/csoportfőnök Bogye János a javaslatban megemlítette, hogy 1982 folyamán még három újabb megyei alosztályt állítottak fel (Vas, Fejér és Pest megye).

¹³² ÁBTL 1.11.4. 67-347-á/1967. A BM III/I. Csoportfőnökség 1967. évi tevékenységéről. 1968. január 15.

¹³³ A hírszerző-pontok: „Olyan rezidentúrák, amelyek saját területi bázisukat valamely fő irányba használják ki, de fogadó országuk ellen nem dolgoznak”. ÁBTL 1.11.4. 67-1336-4/1966. Jelentés a hírszerző munka helyzetéről és javaslatok a hírszerzés néhány elvi kérdésére valamint 5 éves fejlesztési tervére. D. n.

¹³⁴ A későbbiek folyamán a hazai rezidentúrák rendszere tovább terebélyesedett, így 1987-re már három főrezidentúra, három rezidentúra, és 12 hírszerzőközpont működött az országon belül. A három főrezidentúra a „Politikai”, az „Akadémia” és a „Parabola”, a három rezidentúra a „Press”, a „Pajzs” és a „Külkereskedelmi”

volt. A „*Politikai*” főrezidentúrát a Külügyminisztérium főosztályain és osztályain, az „*Akadémia*” főrezidentúrát a Művelődési Minisztériumon és a Magyar Tudományos Akadémia Nemzetközi Kapcsolatok Osztályán (MTA NKO), a „*Parabola*” főrezidentúrát az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtárán (OMIKK) belül építették ki. A „*Press*” rezidentúra a Magyar Újságírók Országos Szövetségét (MUOSZ), a Magyar Távirati Irodát (MTI), a Magyar Rádiót (MR), a Magyar Televíziót (MTV) és a Tájékoztatási Hivatalt foglalta magába, a „*Pajzs*” szintén a Külügyminisztériumon belül működött. A „*Külkereskedelmi*” rezidentúrát a Külkereskedelmi Minisztériumban és a külkereskedelmi vállalatoknál építették ki. Hírszerző pontok az alábbi helyeken működtek: Országgyűlési Iroda, Minisztertanács, Állami Egyházügyi Hivatal, Magyarok Világszövetsége, MTA központi apparátusa és a Központi Fizikai Kutató Intézet. Hírszerző pont működött még az Ipari Minisztériumban, a Mikroelektronikai Vállalatnál, a Paksi Atomerőműben, valamint az Országos Vám- és Pénzügyőrségen, a Külügyi Intézetnél, az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságon (OMFB), a Nemzetközi Műszaki-Tudományos Együttműködési Irodán (TESCO), az IBUSZ-nál és Vöröskeresztnél. ÁBTL 1.11.4. 67-16-438/1987. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség hazai SZT-bázisának fejlesztésére, státuszainak elvi elosztására és irányítási rendszerének kialakítására. D.n.

¹³⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1042/1970. Tervezet a III/I. Csoportfőnökség állománytáblázata részleges módosítására. 1970. október 8., valamint ÁBTL 2.8.2.1. 67-16-1/127/1970. (00174/1970. november 6.) A belügyminiszter-helyettes parancsa Berényi István kinevezésére.

¹³⁶ ÁBTL 1.11.4. 38-135/1971. BM Állambiztonsági Szakbizottság javaslata a Hírszerző Csoportfőnökség feladatainak, működési rendjének és struktúrájának kialakítására. 1971. február 26.

¹³⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/2/1969. A belügyminiszter 002. számú parancsa. 1969. április 15. A miniszter ebben rögzítette, hogy az SZT-állomány – a korábbiakkal ellentétben – a III. Főcsoportfőnökség hivatalos állományának részét képezi.

¹³⁸ ÁBTL 1.11.4. Sz. n. A BM III/I. Csoportfőnökség állományáról jelentés. 1972. december 1. Differenciálva a létszámadatokat, érdemes megemlíteni, hogy az operatív állomány mellett elkülönítették a kinevezett és a szerződéses alkalmazottakat, ezek aránya ekkor még (1972-ben) nem érte el az állomány egészének 10%-át. Ugyanakkor a jóváhagyott összlétszám valamelyest eltért a ténylegestől, ugyanis az előbbieket egy része nem volt betöltve (igaz ez mind az operatív, mind az SZT-állományra).

¹³⁹ ÁBTL 2.8.2.1. 1037. Rajnai Sándor személyi gyűjtője; Bogye kinevezésére és felmentésére. ÁBTL 4.2. 45/68/1/1977. 1. sz. tájékoztató és ÁBTL 2.8.2.1. 008/140/1989. november 24. BM parancs; Dercze kinevezésére ÁBTL 4.2. 45/68/11/1989. BM IV. és "M" és Szervezési Csoportfőnökség 11. sz. közleménye.

¹⁴⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/8/1971. A belügyminiszter 08. számú parancsa a Belügyminisztérium struktúrájáról, létszámáról. 1971. június 18. A parancs a belügyminisztérium átszervezéséről szól és 1971. július 1. hatállyal lépett életbe. ÁBTL 4.2. 45/52-32/1972. A BM III. Főcsoportfőnökség ügyrendje és ÁBTL 4.2. 67-121/1972. A BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. Az új osztályok megjelenése az osztályvezetői kinevezések alapján 1971. július és szeptember között történt.

¹⁴¹ 1972. január 1-jétől Grábics János a BM III/I-13. Osztály vezetőjét beosztása meghagyása mellett a BM Országos Rejtjel Központ vezetőjének is kinevezték. ÁBTL 2.8.2.6. A belügyminiszter 003. számú parancsa. 1972. január 11.

¹⁴² ÁBTL 4.2. 67-121/1972. A BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje.

¹⁴³ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására (jóváhagyva). 1976. szeptember 30.

¹⁴⁴ ÁBTL 4.2. 45-68/1/1977. BM „M” és Szervezési és IV/II. Csoportfőnökének 1. sz. tájékoztatója a BM szerveiről és vezetőiről. 1977. január 3.

¹⁴⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-12482/1975. Kivonat az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 1975. február 25-i a BM III. Főcsoportfőnökség szerveinél javasolt szervezeti intézkedések végrehajtására vonatkozó című jelentésből. 1975. április 23., valamint ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.

¹⁴⁶ Az osztály megszervezésére és feladataira már 1973-ban javaslatot terjesztettek fel lásd ÁBTL 1.11.4. 67-16-1407/1973. Javaslat a gazdaságpolitikai osztály (III/I-14. Osztály) szervezésére a III/I. Csoportfőnökségen. 1973. december.

¹⁴⁷ ÁBTL 1.11.4. 67-12482/1975. Kivonat az „M” és Szervezési Csoportfőnökség 1975. február 25-i a BM III. Főcsoportfőnökség szerveinél javasolt szervezeti intézkedések végrehajtására vonatkozó című jelentésből. 1975. április 23. és ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.

¹⁴⁸ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.

¹⁴⁹ Már 1973-tól tervezeték az alosztály létrehozását, először önálló III/I-B alosztályként, majd III/I-11. Osztályon belül alosztályként. ÁBTL 1.11.4. 67-16713/1973. Javaslat a Csoportfőnökségen tervezett szervezeti változásokra. 1973. május 23.

- ¹⁵⁰ ÁBTL 1.11.4. 67-16-1164/1976. (16-462/1/1976.) Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség állománytáblázatának módosítására. 1976. szeptember 30.
- ¹⁵¹ 1978-ban III/I-11-B alosztály volt.
- ¹⁵² ÁBTL 1.11.4. 67-16-832/1978. (16-527/1978.) Tájékoztató a III/I. Csoportfőnökség szervezési állománytáblázatában történt változásokról. 1978. július 17.
- ¹⁵³ ÁBTL 1.11.4. 67-16-312/1978. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség részleges átszervezésére. 1978. február 15.
- ¹⁵⁴ BND: Bundesnachrichtendienst, az NSZK hírszerzés elnevezése.
- ¹⁵⁵ ÁBTL 1.11.4. 67-16-312/1978. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség részleges átszervezésére. 1978. február 15.
- ¹⁵⁶ ÁBTL 1.11.4. 67-16-427/1981. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökségen ideiglenes állománytáblájára. 1981. február 28. és 1.11.4. sz. n. 1981. november 6.-ai vezetői értekezlet anyagából kiemelt iratok (a BM III/I. Csoportfőnökség ideiglenes állománytáblája, és létszámkimutatása)
- ¹⁵⁷ ÁBTL 1.11.4. 67-16-427/1981. Javaslat a BM III/I. Csoportfőnökség ideiglenes állománytáblájára.
- ¹⁵⁸ ÁBTL 4.2. 45-68/2/81. A Belügyminisztérium „M” és Szervezési és IV/I. Csoportfőnökének 2-es számú közleménye a BM szervezeti és vezetői változásairól. 1981. április 30.
- ¹⁵⁹ ÁBTL 1.11.4. 67-91-266/1989. Jelentés a BM-HM-KÜM együttműködéséről szóló 1967. október 24.-i politikai bizottsági határozat végrehajtásáról. D. n., valamint 1.11.4. 67-134/1982. Javaslat a megyei III/I-es alosztályok működésére és állománytáblájára. 1982. december 17.
- ¹⁶⁰ ÁBTL 1.11.4. 67-16-120/1985. (16-77/25/1984.) a III/I. Csoportfőnökség szervezeti változásairól. ÁBTL 1.11.4. 67-98-162/1985. BM III/I. Csoportfőnökség ideiglenes ügyrend-tervezete. D. n.
- ¹⁶¹ ÁBTL 1.11.4. 67-16-900/1/1980. (45-14/1/1980.) Kimutatás a BM III. Főcsoportfőnökség központi és a megyei rendőr-kapitányságok állambiztonsági szervei részéről jelentkező új SZT-státuszok fedőmunkahelyeinek és munkaköreinek összesítéséről. 1980. július 2. 1980-ban a III/I. Csoportfőnökségnek a következő helyeken igényelték újabb SZT-státuszokat: a Külügyminisztérium Gazdasági Osztályán, Sajtó Főosztályán, Igazgatási Főosztályán, Biztonsági Osztályán, a Külkereskedelmi Minisztériumban a Vámpolitikai Főosztályon, a Kohászati Főosztályon, a Könyv- és Vegyipari Főosztályon, a Személyzeti és Munkaügyi Főosztályon, valamint a Biztonsági Osztályon. Mindezek mellett a CHEMOLIMPEX-nél, a TECHNOIMPEX-nél, az ELEKTROIMPEX-nél, a NIKEX-nél, a TERIMPEX-nél, a Tesco Külkereskedelmi Vállalatnál, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Titkárságán, a Magyar Távirati Irodánál, a Kulturális Kapcsolatok Intézeténél, a Közlekedési és Postaügyi Minisztériumnál és az ELTE Jogtudományi Karán is igényelték újabb SZT-státuszokat.
- ¹⁶² A létszám részletes megoszlása: 462 fő hivatásos alkalmazott, 101 kinevezett polgári alkalmazott, 45 szerződéses alkalmazott, valamint 254 fő az SZT-állományba sorolva. ÁBTL 1.11.4. 16-80/71/1989. A BM III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség állománytáblázata. 1989. március 31. Az operatív és a polgári állomány létszáma 1984-től kezdődően stagnált egészen 1989-ig. Sajnos az SZT-állománnyal kapcsolatban jóval töredékesebben állnak rendelkezésre információk, a hivatkozott kimutatás szerint 1985-ben és 1987-ben 260 fős volt.
- ¹⁶³ ÁBTL 1.11.4. 67-98/192/85. A Belügyminisztérium III/I. /Hírszerző/ Csoportfőnökség /ideiglenes/ ügyrendje. 1985 június.
- ¹⁶⁴ ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.
- ¹⁶⁵ ÁBTL 1.11.4. 63-1869-1/62. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökségének ügyrendje. 1962. október 25.
- ¹⁶⁶ ÁBTL 1.11.4. 67-121/1972. A Belügyminisztérium III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1972. május 30.
- ¹⁶⁷ Mindez nem jelenti azt, hogy a hírszerzés ne próbált volna reagálni a változó nemzetközi kapcsolatokra. Érdekes példa erre egy, 1988 decemberében Bogye János részére készített, a hírszerzés feladatainak, szervezetének újragondolására vonatkozó javaslat. Eszerint a legfontosabb feladat a vezetés, a népgazdaság és nemzetbiztonság információs igényeinek kielégítése, a „Magyarországgal kapcsolatos külső folyamatok pozitív befolyásolása. Ezen belül nagyobb súlyt kell fektetni a gazdaságpolitikai információk (ideértve a kereskedelempolitikai és pénzügyi értesítéseket) megszerzésére”. Emellett az Egyesült Államokra – amely továbbra is a hírszerzés „fő irányát” jelenti nem, mint fő ellenségre (!), hanem mint az egyik szuperhatalomra kell tekinteni, ugyanakkor a NATO helyett Nyugat-Európára kell koncentrálni, míg Kínának „nem mint ideológia ellenfél, de mint szuperhatalom” a hírszerzés fókuszában kell maradnia. Izrael – a javaslat szerint – úgy kell kezelni, mint egyet a közel-keleti országok közül. A lehetséges „fő irányok” terén a javaslatban két terület szerepel: a Csendes óceán térsége, valamint Románia. Részletesen lásd ÁBTL 1.11.4. 67-91-256/1989. Feljegyzés. 1988. december 9.

Források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.5. Egyesített Belügyminisztérium államvédelmi szerveinek iratai

1.6. BM Politikai Nyomozó Főosztály iratai

1.11.1. Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai

1.11.4. III/I. Csoportfőnökség iratai

1.11.12. BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya és jogelődeinek iratai

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

XI/1. 1947. évi operatív csoportvezetői értekezletek anyagai

XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére, jelentések, kimutatások

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
1565. Gazdik Gyula

2.8.2.1. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai

122. Móró István

158. Vértes János

1037. Rajnai Sándor

2.8.2.6. BM III. Főcsoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak együtt kezelt iratai

3.2.6. Rezidentúra dossziék

O-8-089. Az izraeli magyar emigráció ügye.

3.2.9. Rendkívüli események dossziéi

R-8-016/1-8. „Caracas”

R-8-020/1-4. „Barkács”

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok

A-3036. Gergely Attila: Állambiztonsági értelmező kéziszótár. Budapest, BM Könyvkiadó, 1980.

4.2. Parancsgyűjtemény

D. Gy. Dokumentációs Gyűjtemény

Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (HL)

MN VIII/2 Országos Katonai Hatóságok Honvédelmi Minisztérium, HM Titkárság, 1945–1976.

Magyar Országos Levéltár (MOL)

XIX-A-83-b Központi (nem miniszteriális) kormányzati szervek, Minisztertanács, Előterjesztések és határozatok (1952) 1953–1989.

XIX-B-1-ai Belügyminisztérium, Miniszteri Titkárság 1957–1990.

XIX-B-1-au Belügyminisztérium, M és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály 1950–1990

M-KS 276. f. 53. cs. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Politikai Bizottság 1948–1956.

M-KS 276. f. 54. cs. Magyar Dolgozók Pártja központi szervei, Titkárság 1948–1956.

M-KS 288. f. 5. cs. Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Szervei, Politikai Bizottság (Intéző Bizottság) 1956–1989.

Kiadott források

Farkas, 1990.

Farkas Vladimir: *Nincs mentéség. Az ÁVH alezredese voltam.* Budapest, Interart Stúdió Kiadói Iroda, 1990.

Hivatkozott irodalom

Baráth, 2008.

Baráth Magdolna: A politikai rendőrség újjászervezése 1956 után. *Történelmi Szemle*, L. évf. 2008/4.

Boreczky, 1999.

Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-1953. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve 1999.* Budapest, Történelmi Hivatal, 1999.

Cseh, 1999.

Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervezetek intézménytörténelmi vázlata, 1945-1990. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor 1. A Történelmi Hivatal évkönyve 1999.* Budapest, Történelmi Hivatal, 1999.

-
- Cserényi-Zsitnyányi, 2009.
Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2009/2.
http://www.betekinto.hu/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi (Utolsó letöltés dátuma: 2010. február 15.)
- Dávid–Karcasai–Tardy, 1999.
Dávid Ibolya – Karcasai Sándor – Dr. Tardy Lajos – Szappanos Géza: *A magyar állami fordításügy 130 esztendeje. (1869–1949–1999)*. Budapest, Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda, 1999.
- Gyarmati, 1999.
Gyarmati György: Kádár János és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága. In Gyarmati György (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999*. Budapest, Történeti Hivatal, 1999.
- Kolláth, 1985.
Kolláth Ferenc: A hírszerzés helyzete 1956. október 23-a és 1957 júliusa közötti időben. In Czink János (szerk.): *Történeti hűséggel, politikai felelősséggel. I. Állambiztonsági szekció. Az MSZMP Belügyminisztériumi Bizottsága elméleti tanácskozása (1982. június 16.). A Belügyminisztérium és szervei újjászervezése, a hatalom megszilárdításáért kifejtett tevékenysége*. Budapest, BM Könyvkiadó, 1985.
- Okváth, 2001.
Okváth Imre: Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól 1955. március 7-12. *Hadtörténelmi Közlemények*, 114. évf. 2001/4.
- Papp, 2010.
Papp István: A Politikai Nyomozó Főosztály Vizsgálati Osztályának szervezettörténete (1956–1962). *Betekintő*, 2010/1
http://www.betekinto.hu/2010_1_papp (Utolsó letöltés dátuma: 2011. február 15.)
- Szigeti, 1977.
Szigeti János: *Egy tiszt a kémközpontból*, Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Könyvkiadó, 1977.
- Szigeti, 1978.
Szigeti János: *Kémek egymás között*. Kossuth Könyvkiadó – Zrínyi Könyvkiadó, 1978.
- Szigeti, 1979.
Szigeti János: *Pakisztán*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1979.
- Takács, 2010.

Takács Tibor: A belső reakció elleni elhárító osztály, 1956–1962. Szervezettörténeti vázlat. *Betekintő*, 2010/3. http://www.betekinto.hu/2010_3_takacs (Utolsó letöltés dátuma: 2011. február 15.)

Urbán, 2003.

Urbán Attila: A magyar állambiztonsági szolgálatok (1962–1980). *Múltunk*, 2003/3.